

Latvijas Universitāte
Juridiskā fakultāte
Krimināltiesisko zinātņu katedra

Bakalaura darbs

**Atturēšanās no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas un to
ietekmējošie faktori**

Autore : **Ance Goba**

Studenta apliecības Nr. ag11143

Darba vadītājs : mag. iur., vieslektors Jānis Maizītis

RĪGA 2015

Satura rādītājs

ANOTĀCIJA.....	3
ANNOTATION.....	4
IEVADS	5
1. ATTURĒŠANĀS NO NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU IZDARĪŠANAS UN TO IETEKMĒJOŠIE FAKTORI.....	7
1.1.Tiesiskie faktori	7
1.2. Sods	11
1.3.Beckera ekonomiskais modelis noziegumos	14
2.LABPRĀTĪGAS ATTEIKŠANĀS INSTITŪTS.....	18
2.1.Labprātīga atteikšanās	18
2.2.Labprātīga atteikšanās no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas personu grupā	20
2.3.Labprātīga atteikšanās citos valsts krimināllikumos	22
3.IEKŠĒJO FAKTORU IETEKME UZ INDIVĪDU	24
3.1.Vērtības	24
3.2.Vajadzības un intereses	26
3.3. Lēmumu pieņemšana	27
3.4. Empātijas, kā faktors, kas ietekmē indivīdu	29
3. PSIHOLOĢIJAS TEORIJAS.....	32
3.1. Racionālās izvēles teorija	32
3.2.Kognitīvā psiholoģija	33
3.3. R. Katela personības iezīmju teorija	37
4. ĀRĒJIE FAKTORI, KAS IETEKMĒ INDIVĪDU.....	39
4.1.Sabiedrība	39
4.2.Mediju ietekme	40
4.3.Valsts policija	44
KOPSAVILKUMS.....	46
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN JURIDISKO AKTU SARAKSTS.....	48
PIELIKUMS.....	52

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba tēma ir atturēšanās no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas un to ietekmējošie faktori.

Darba mērķis ir izpētīt, kādi faktori iespaido indivīdu atteikties no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, tā motivācijas, šķēršļu, psihisko un sociāli kulturālo, ārējo faktoru izpēte no kriminoloģijas skatu punkta.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi tēmas ietvaros tika izpētīti Latvijas un ārvalsts krimināltiesiskās zinātnes autoru darbi, psiholoģijas un filozofijas zinātnieku paustās atziņas, kriminālsoda politika, labprātīgas atteikšanās institūts Latvijas un ārvalstu normatīvajos aktos un tiesu praksē.

Bakalaura darba apjoms ir 52 lpp. Tajā ietvertas 5 galvenās nodaļas.

Atslēgas vārdi – sods, atturēšanās, motīvs, motivācija, vajadzības, psiholoģiskie, tiesiskie, sociāli kulturālie, ārējie faktori.

ANNOTATION

The topic of the Bachelor's work is someone refraining from committing a criminal offense and the factors affecting it. The aim of the Bachelor is to explore which factors impress someone and to refrain from committing a criminal offense. From a criminology view point I will discuss the persons motivation, the difficulty from reoffending, the psychological aspects and social cultural background. I also will look at the society the person live in and come from, the media surrounding. To achieve this goal I researched Latvian and foreign countries criminal scientists contribution, different psychological backgrounds and philosophys, penalty of criminal political, voluntart withdrawal from commission of criminal offense in Latvia and foreign country normative act and judicial practice.

The volume of this Bachelor work is 52 countaing 5 main chapters.

Key words – punishment, withdawal, motive, motivation, needs, psychological, moral, social cultured, external, factors

IEVADS

Ņemot vērā nemitīgo sabiedrības, tehnoloģiju un tiesību attīstību mainās arī faktori, kuri ietekmē indivīdu. Katrs indivīds jebkurā dzīves situācijā pieņem lēmumus, tā pieņemšanā var izdalīt vairākas stadijas, indivīds izvērtējot apstākļus, izdara izvēli vai tiekties pēc mērķa sasniegšanas vai tomēr atturēties no tā. Vēsturiski indivīds galvenokārt no noziedzīga nodarījuma izpildes atturējās tikai bargo un nežēlīgo sodu dēļ. Attīstoties sociāli kulturālajiem faktoriem, mainījās arī sabiedrības uzskati, mūsdienās sodi ir palikuši humānāki, tie ir samērīgi noziedzīgajam nodarījumam, ir izslēgti nāves un miesassodi. Aplūkojot kriminālsoda politikas mērķi, īpaši pievērsoties personas tiesiskas uzvedības sekmēšanai, jāsecina, ka šobrīd likuma galvenais mērķis ir ne tikai sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgu nodarījumu, bet arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Darba izpētes priekšmets ir faktori, kuri ietekmē indivīda lēmumus. Par galveno mērķi tika izvirzīta hipotēze, ka indivīda iekšējie faktori – apziņa, empātija, bailes indivīdu ietekmē vairāk nekā, sociāli kulturālie faktori. Blakus uzdevumi ir labprātīgas atteikšanās institūta un psiholoģijas teoriju izpēte, to izmantošanas veidi kriminoloģijā.

Bakalaura darba teorētisko pamatu veido Latvijas un ārvalsts krimināltiesisko zinātnieku darbi, psiholoģijas un filozofijas zinātnieku atziņas, tiesu praksē paustās atziņas, par faktoriem, kas ietekmē personas rīcību, tiesību normatīvie akti, interneta resursi, tiesas pielikumi un nolēmumi.

Darba empīrisko bāzi veido aptauja, kuras mērķis ir noskaidrot, iemeslus, kādēļ, cilvēki atturas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, izpētīt, kuras no vērtībām respondentiem dzīvē ir vissvarīgākās un kādi faktori ietekmē indivīda lēmumus. No iegūtajām respondentu atbildēm ir veikta analīze, lai raksturotu noteicošās vērtības, faktorus, kas pamudina indivīdu atturēties no noziedzīga nodarījuma veikšanas. Pētījuma mērķis bija noskaidrot, iemeslus, kādēļ cilvēki atturas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, izpētīt kuras no vērtībām respondentu dzīvē ir vissvarīgākās, kā arī noskaidrot vai respondenti kādreiz ir veikuši prettiesisku rīcību, vai arī ir bijuši situācijā, kad likumpārkāpums tiek paveikts, kā arī iemesli, kādēļ prettiesiskā darbība netika veikta. Pētījuma gaitā tika izpētīts, kādi faktori ietekmē cilvēka lēmumus. Plānotais respondentu skaits 150, sasniegtais 150 respondenti – no tiem 50 vīrieši un

100 sievietes, kuru vidējais vecums ir 27 gadi. Aptauja tika veikta izmantojot interneta pārlūku www.visidati.lv . Aptaujas veikšanas laiks no 18.03.2015 līdz 18.04.2015.

Metodoloģisko pamatu veido dialektiskā metode, analītiskā metode, sistemātiskā izpētes metode, un loģiskā metode.

Teorētiskā daļa

1. ATTURĒŠANĀS NO NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU IZDARĪŠANAS UN TO IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

1.1. Tiesiskie faktori

Tiesiskie faktori ir vieni no būtiskākajiem faktoriem, tie nosaka nepieciešamos nosacījumus, kas ietekmē indivīda darbību. Likuma mērķis ir nodrošināt indivīda tiesisku uzvedību, Krimināllikuma normas nesatur informāciju par to kā indivīdam būtu jāizturas, tās vienīgi nosaka sodu, kad attiecīgās normas tiek pārkāptas, Krimināllikuma 1. pants nosaka, ka pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi Krimināllikumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.¹ Tātad indivīds ir spiests nepārkāpt likumā noteiktos gadījumus, tas ir savā darbībā un bezdarbībā tam ir jāievēro likums, jāreķinās ar iespējamām sankcijām, likuma nezināšana neatbrīvo indivīdu no atbildības, likumdevējs vien nosaka, ka sodāma un pie atbildības ir saucama jebkura persona, kura vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā ir pierādīta un persona izdarījusi krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu, kam ir visas sastāva pazīmes.

Saskaņā ar pētījuma rezultātiem, tiesiskie faktori ir vieni no būtiskākajiem faktoriem, kuri ietekmē indivīdu, kā liecina iegūtie dati, šie faktori ieņem 4 vietu no piedāvātajiem variantiem (skat. tabulu Nr. 1.1). No pētījumā iegūtajiem datiem iespējams secināt, ka indivīds savā darbībā ievēro normatīvos aktus un rīkojas saskaņā ar tiem. Respondenti, piedāvātos atbilžu variantus sakārtoja dilstošā secībā, sākot ar faktoru, kas personu ietekmē visvairāk. Pētījumā iegūtie dati liecina, ka indivīdu vairāk ietekmē iekšējie faktori – morāles principi, ētiskās vērtības, personas psihiskais stāvoklis un tikai pēc tam ārēji – tiesiskie un ekonomiskie faktori, ģimene, sabiedrība, izglītība. Likumdevējam ir pienākums normatīvos aktus attīstīt atbilstoši sabiedrības attīstībai, patstāvīgi attīstot normatīvos aktus, tai skaitā Krimināllikumu,

¹Krimināllikums : LR likums Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> [SK2015. gada 20.marts]

būtu iespējams efektīvāk aizsargāt sabiedrības intereses un veicināt to tiesisko apziņu.

Faktori, kuri ietekmē cilvēka lēmumus

1.1 tabula

Faktors	Vieta	Punkti
Morāles principi	1	667
Ētiskās vērtības	2	692
Personas psihiskais stāvoklis	3	699
Tiesiskie faktori	4	731
Finansiālais stāvoklis	5	743
Attiecības ģimenē	6	759
Sabiedrība	7	782
Izglītības līmenis	8	811
Objektīvie apstākļi	9	866

Kriminālsoda politika ir valsts politika attiecībā uz noziedzību, tā nosaka valsts pārvaldes principus un uzdevumus tādā dzīves sfērā, kas saistīta ar pretdarbību noziedzībai. Kriminālsodu politikā atspoguļojas valsts reakcija uz nodarījumiem, par kuriem saskaņā ar Krimināllikumu ir paredzēta atbildība un sods. Kriminālsodu politika realizējama tiesību jaunradē, sodu un citu krimināltiesisko līdzekļu piemērošanā, kā arī sodu izpildē.² Proti, jo valstī būs labāk attīstīta kriminālsoda politika, jo mazāk tiks izdarīti noziedzīgi nodarījumi, respektīvi, ja Krimināllikuma normas būs visaptverošākas, indivīdam būs mazāk rīcības brīvības, mūsdienās ir svarīgi, lai tiesību normas ir attīstītas atbilstoši sabiedrības attīstībai, tas ir, attīstoties tehnoloģijām un mainoties sabiedrībā esošajām vērtībām attīstās arī tiesību zinātne.

Kriminālsodu politikas mērķis ir nodrošināt efektīvu valsts reakciju uz noziedzīgiem nodarījumiem, nodrošināt atbilstību starp valsts vārdā piemērojamo represiju, valsts un indivīda interesēm, sekmēt personu tiesisku uzvedību un noziedzīgu nodarījumu novēršanu.

²Tiesu prakses apkopojums par apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas praksi, LR Augstākā tiesa, 2008

Kriminālsodu politikas pamatā ir šādi principi:

- Taisnīguma princips;
- vainīguma princips
- personu vienlīdzības princips
- krimināltiesiskās represijas individualizācijas princips;
- represijas ekonomijas princips;
- humānisma princips;
- cilvēku tiesību garantēšanas princips³

Kriminālsodu politikas mērķis ir visaptverošs un pamatprincipi spēj nodrošināt efektīvu valsts reakciju uz noziedzīgiem nodarījumiem, piemēram, vainīguma princips – neviens nevar tikt sodīts, ja viņa vaina noziedzīgā nodarījumā nav pierādīta, tāpat arī personu vienlīdzības princips – par vieniem un tiem pašiem noziedzīgiem nodarījumiem personas tiek sodītas vienādi, izvērtējot lietas apstākļus, motīvu, noziedzīga nodarījuma izdarīšanas veidu un personas attieksmi pret izdarīto kaitējumu. Svarīgi, lai šie sodi, būtu humānāki, jo ne vienmēr personas izolācija no sabiedrības, vai pārāk bargi sodi, sekmē personu tiesisku uzvedību, piemēram, Krimināllikuma 110. pantā noteikts, ka par zivju vai ūdensdzīvnieku ķeršanu vai citādu iegūšanu bez attiecīgās atļaujas, aizliegtā laikā vai aizliegtās vietās, vai ar aizliegtiem rīkiem un paņēmieniem (patvaļīga iegūšana), ja ar to radīts būtisks kaitējums soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu. ⁴Autore uzskata, ka brīvības atņemšana kā sods, ko iespējams piemērot ir nesamērīgs ar nodarīto kaitējumu, brīvības atņemšana šajā gadījumā ir pārāk bargā un nav ekonomiski lietderīga, alternatīva būtu naudas soda palielināšana vai piespiedu darba termiņa pagarināšana. Saskaņā ar pētījumā iegūtajiem rezultātiem nauda indivīda dzīvē ir svarīga, aptaujāto 150 respondentu vidējais novērtējums ir 7,27 (skat. tabulu 1.2) no iegūtajiem rezultātiem autore secina, ka indivīds ekonomisku apsvērumu dēļ atturētos

³Tiesu prakses apkopojums par apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas praksi, LR Augstākā tiesa, 2008

⁴Krimināllikums : LR likums Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> [skatīts: 2015. gada 20. marts]

no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, respektīvi, tas nevēlēsies maksāt naudas sodu, ekonomiskie faktori būtiski ietekmē cilvēka rīcību.

Naudas nozīme indivīda dzīvē

Tabula 1.2

Naudas soda definīcija ir dota Latvijas PSR kriminālkodeksa 29. panta 1. daļā, kurā likumdevējs sodu definējis kā naudas piedziņu, ko tiesa uzliek likumā noteiktajos gadījumos un apmēros kā pamatsodu vai papildsodu.⁵ Tobrīd naudas soda apmēru noteica atkarībā no izdarītā nozieguma smaguma un ievērojot vainīgā mantas stāvokli. Nosakot naudas soda apmēru, tiesa ievēro ne vien izdarītā nozieguma smagumu, bet arī vainīgā mantas stāvokli, t.i., novērtē ziņas par vainīgā darba algas apmēru, ģimenes sastāvu, apgādājamo skaitu utt.⁶ Arī šobrīd spēkā esošajā Krimināllikumā naudas sodu tiesa nosaka atbilstoši noziedzīgā nodarījuma kaitīgumam un vainīgā mantiskajam stāvoklim. Vainīga mantisko stāvokli nosaka, novērtējot ne tikai iespējas

⁵Latvijas PSR Kriminālkodekss

⁶Grauzinis S. Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1982, 139.lpp

nekavējoties samaksāt naudas sodu, bet arī iespējas gūt paredzamus ienākumus, kas nodrošinātu tam iespēju likumā paredzētajā laikā samaksāt uzlikto naudas sodu.⁷

1.2. Sods

„Soda mērķis ir veikt taisnīguma aktu pret noziedznieku, tādēļ krimināltiesības ir atmaksas tiesības (jus talionis)”⁸ Soda galvenais mērķis ir sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, atbilstoši par katru izdarīto noziedzīgo darbību, kura ir noteikta likumā saņemt sodu. Sods jau pirms Livonijas izveides kalpojis, kā atmaksa par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, respektīvi, tolaik kā asinsatriebība jeb vaidu tiesība.⁹ Vēsturiski sods kalpoja kā atmaksa par nodarīto kaitējumu „par katru nonāvēto nāve”¹⁰ Šie sodi bija bargi un nehumāni, publiskie nāves sodi, spīdzināšana –cilvēku dedzināšana (Lībiešu – igauņu zemnieku tiesību 32. punkts „burvī sadedzināt” 34. punkts „kas neizpilda kunga pavēli perams ar rīkstēm”)(lielie naudas sodi – 9. punkts „par nonāvēšanu 40 mārkas”) vaidu kari, kur pastāvēja princips, ka dzimtas locekļi ir tiesīgi un tiem ir pienākums atriekt pāri nodarījumu, atdarot to pašu vainīgajam vai tā asinsradniekam. Secināms, ka šie sodi neatbilda nekādām ētiskām un morālām normām, kuras ir sastopamas mūsdienās. Soda mērķis bija vienīgi nežēlīgi un nesamērīgi sodīt personu, bieži nepārbaudot lietas apstākļus. Arī vēl 1903.gada 22.martā tika paredzēti nehumāni, bargi un nesamērīgi sodi, piemēram, nāves sods, spaidu darbi, kas piespriežami uz visu mūžu, vai uz laiku no četriem līdz piecpadsmit gadiem, kur notiesātie nodarbināti pie smagiem piespiedu darbiem, izsūtījums nometinājumā piespriežams uz visu mūžu – notiesātie tiek izsūtīti uz šim nolūkam paredzētiem apvidiem, ieslodzījums pārmācības namā¹¹Tāpat arī 1937. gada pastāvošajā sodu likumā bija paredzēti sodu veidi, kuru vienīgais mērķis bija notiesāto spīdzināt, piemēram: spaidu darbi (uz visu mūžu vai uz laiku no četriem līdz piecpadsmit gadiem, sevišķi svarīgos gadījumos tiesa var nolemt notiesātos turēt važās uz laiku no trim mēnešiem līdz trim gadiem), pārmācības nams, cietums, arests.

¹²Arī KPFSR Kriminālkodeksā 1946. gada izdotajā redakcijā pastāv nošaušana, kā izņēmuma soda līdzeklis, ko piemēro par vismagākā veida noziegumiem, tāpat

⁷Krimināllikums : LR likums Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> (skatīts: 2015.gada 23. aprīlis)

⁸Rubenis A, Imanuels Kants..b.v : Minerva, 2006, 224. lpp

⁹ Lazdiņš J., Blūzma V., Osipova S. , Latvijas tiesību avot. Teksti un komentāri, 1. sējums Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs. – 16.gs. Rīga :LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds ,12.lpp

¹⁰Turpat 26.lpp

¹¹Sodu likums 1903.gada 22.marts. Tulkojums ar paskaidrojumiem par Sodu likumu piemērošanu Latvijā. Otrais izdevums. Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā, Rīga, 1923, 10. lpp

¹²Mines P. Lauva J. Sodu likums ar komentāriem, Rīga : [b.i.] 1937, 10. lpp

pastāvēja brīvības atņemšana labošanas darbu nometnēs PSR Savienības attālos apvidos, izraidīšana no KPFSR robežām vai no atsevišķa apvidus robežām ar obligātu nometināšanu vai ar aizliegumu dzīvot citos apvidos, vai bez šādiem ierobežojumiem, savienojot to ar labošanas darbiem, vai bez šādiem darbiem.¹³ Jaunākās teorijās sods ir ne tikai atmaksa par nodarīto kaitējumu, bet arī mehānisms, lai samazinātu noziedzīgu nodarījumu skaitu, tas ir atturētu notiesātos un citas personas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Soda definīcija ir dota krimināllikuma 35. panta 1. daļā, kurā sods definēts kā piespiedu līdzeklis, ko personai, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, krimināllikuma ietvaros valsts vārdā piespriež tiesa vai likumā paredzētos gadījumos nosaka prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu.¹⁴ Saskaņā ar krimināllikuma 35. panta otro daļu soda mērķis ir aizsargāt sabiedrības drošību, atjaunot taisnīgumu, sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgu nodarījumu, kā arī resocializēt sodīto personu un panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Svarīgi ir atzīmēt, ka tikai 2013. gada 1. aprīlī stājās spēkā grozījumi Krimināllikumā, kuru rezultātā sods mērķis tika ievērojami paplašināts, ja līdz tam tā mērķis bija sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgu nodarījumu, kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, tad šobrīd soda mērķis ir aizsargāt sabiedrības drošību, atjaunot taisnīgumu, sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgu nodarījumu, resocializēt sodīto personu kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Latvijas Republikas Augstākās tiesas krimināllietu departamenta 2014. gada 30. oktobra lēmumā ir pausta atziņa, ka tiesām jāizvērtē kā konkrētās krimināltiesiskās represijas piemērošana sekmēs taisnīguma atjaunošanu (1); noziedzīgu nodarījumu recidīvu novēršanu (2); aizsargās sabiedrisko drošību (3); atturēs citu personu no noziedzīgu nodarījuma izdarīšanas (4); sekmēs notiesāto personu resocializāciju (5).¹⁵ Autore secina, lai sasniegtu Krimināllikuma 35. pantā noteikto ir svarīgi piemērot atbilstošu sodu kā, piemēram, aplūkojot, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas spriedumu lietā Nr. 11091184313 tiesa izvērtējot lietas apstākļus, apsūdzētajam, lai sasniegtu Krimināllikuma 35. panta otrajā

¹³ Traiņins A., Meņšagins V., Višinska Z. KPFSR Kriminālkodekss komentārs, Rīga : [b.i] 1946, 35-51. lpp

¹⁴ Krimināllikums : LR likums Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> [skatīts 2015. gada 20. marts]

¹⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014. gada 30. oktobra lēmums lietā Nr. SKK – 656/2014

daļā paredzēto soda mērķi, proti aizsargāt sabiedrības drošību, vainīgo personu sodīt par noziedzīgo nodarījumu, kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas soda apsūdzēto ar piespiedu darbu. Izvērtējot personas ienākumu līmeni tiesa nepiemēro sankcijā paredzēto vieglāko sodu – naudas sodu, jo apsūdzētā ienākumi ir nelieli, kas nepieciešami ikdienas iztikai.¹⁶

Sodam ir gan juridiska, gan sociāla funkcija. Juridiskā funkcijā sods atspoguļojas faktā, ka tas darbojas kā līdzeklis kriminālatbildības īstenošanā. Sociālā funkcijā sods atspoguļojas faktā, ka tas ir līdzeklis noziedzības apkarošanā, sabiedrības aizsardzībā, sods ne tikai soda vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, bet arī uzlabo sociālo klimatu, radot pārliecību indivīdu vidū, ka personas darbība vai bezdarbība ar nodomu vai aiz neuzmanības, kura paredzēta likumā un aizskar citas personas vai sabiedrības tiesības nepaliks nesodīta. Vērts pieminēt soda neizbēgamības un soda neatvairāmības principu, par katru izdarīto kriminālpārkāpumu draud kriminālsods, Tieslietu ministrijas Valststiesību departamenta Administratīvo tiesību nodaļas vadītāja A. Smiltēna pauž, ka soda neizbēgamība – kā atbildība par administratīvo pārkāpumu ir personisks atbildības pienākums. Administratīvo pārkāpumu procesā būtiskākais esot nevis uzliktā soda samaksa pati par sevi, bet gan tas, ka šo sodu samaksā persona, kura likumā paredzētajā kārtībā ir atzīta par vainīgu pārkāpuma izdarīšanā.¹⁷ Arī krimināltiesībās šis soda neizbēgamības princips ir būtiska sastāvdaļa, tā galvenais mērķis ir sodīt personu, kas izdarījusi likumā paredzētu kaitīgu nodarījumu (darbību vai bezdarbību) un par kura izdarīšanu draud kriminālsods. Kā rezultātā persona apzinās, ka sods būs jāizcieš un nākotnē atturēsies no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Saskaņā ar soda mērķi sods ir viens no veidiem kā panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Panākt, lai notiesātais neizdarītu jaunus noziedzīgus nodarījumus, ir soda speciālās prevencijas uzdevums, bet panākt, lai tos neizdarītu citas personas ģenerālas prevencijas uzdevums.¹⁸ Persona ir izlēmusi jaunus pārkāpumus neizdarīt baidoties no iespējamā soda, kā arī sods ietekmē morālo nostāju sabiedrībā, kurš tādējādi ir

¹⁶Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas Spriedums Lietā Nr. 11091184313

¹⁷ Spriedums lietā Nr. 2012-23-01 Latvijas Republikas tiesa, Rīga, 2013. gada 24.oktobris 12.lpp

¹⁸Aut. kolektīvs Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A., Krimināltiesības. Vispārīgā un Sevišķā daļa: Mācību grāmata – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 90. lpp

paraugš personām neizdarīt noziedzīgus nodarījumus, sods pārveido un māca ne tikai likumpārkāpējus, bet arī sabiedrību kopumā.

Lai noteiktu respondentu viedokli par soda mērķa efektivitāti tika uzdots jautājums: kā jums šķiet vai soda mērķis sekmē tiesisku personu uzvedību un noziedzīgu nodarījumu novēršanu. Pētījumā iegūtie dati par soda mērķa efektivitāti atkāj, ka nav izteikts pozitīvs vai negatīvs viedoklis par to vai soda mērķis sekmē personu tiesisku uzvedību vai tomēr nē, no 150 saņemtajām atbildēm, tikai 88 respondenti ir snieguši pozitīvu atbildi, 62 negatīvu. Līdz ar to, sods un tā mērķis nav būtiskākais, kas ietekmē indivīdu. (Skat. tabulu nr. 1.3)

Kā Jums šķiet vai soda mērķis sekmē tiesisku personu uzvedību un noziedzīgu nodarījumu novēršanu.

Tabula 1.3

1.3.Beckera ekonomiskais modelis noziegumos

Šī temata ietvaros ir vērts pieminēt Amerikas ekonomista Garija S. Beckera (Gary S. Becker 1968) ekonomisko modeli noziegumos. Beckers savos darbos aprēķināja iespēju tikt piekertam un potenciālo sodu, Beckers pieņēma, ka likumpārkāpēji pieņem līdzīgus lēmumus, taču šāds priekšnoteikums bija pretējs vispār pieņemtajiem uzskatiem, noziegumos, kurus paveica garā slimie un ar

psihiskām slimībām slimie cilvēki, kā arī daudzu cilvēku zemie morāles un ētiskie principi, šie grupas noziedznieki racionāli saskatīja labumu savos pārkāpumos pārsniedzot cenu, kas šajā gadījumā jāsaprot, kā iespējamā aizturēšana, notiesāšana un sods.

No sabiedriskās politikas viedokļa naudas soda palielināšana irniecīga salīdzinājumā ar pārraudzības palielināšanas izmaksām, no kā vienpusēji iespējams secināt, ka izdevīgāk būtu palielināt naudas sodus un samazināt pārraudzību, bet šim apgalvojumam ir ierobežojumi, kas saistīti ar dažādu ētisko normu politiku, tomēr šis secinājums ir ierobežots, kas saistīts ar ne mazāk ietilpstošajiem ētiskajiem apsvērumiem.¹⁹ Autore daļēji piekrīt, Beckera paustajam viedoklim, ka izdevīgāk būtu palielināt naudas sodu un samazināt pārraudzību (cietumsodu un probācijas dienesta uzraudzību). Neapšaubāmi, ir daudzi šķēršļi šo sodu izpildes realizācijā, kā piemēram, viens no faktoriem, kādēļ indivīdi izdara noziedzīgus nodarījumus ir mantiskā labuma gūšana, respektīvi, tie izdara noziedzīgus nodarījumus, tikai tādēļ, ka pašiem nav šādu finansiālu līdzekļu, lai apmierinātu savas vajadzības, tātad arī persona, kura ir sodīta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un atzīta par vainīgu arī nespēs samaksāt uzlikto naudas sodu, bet personas, kuras ir materiāli nodrošinātas, šo sodu spēs samaksāt, autore pieņem, ja valstī noteiktā minimālā mēnešalga tiktu palielināta arī turpmāk, noziegumu skaits samazinātos, salīdzinot pieejamo informāciju Iekšlietu ministrijas informācijas centra mājaslapā pieejamo kriminālo statistiku iespējams secināt, ka noziedzīgo nodarījumu kopskaits nesamazinās, bet ir novērojama tendence, ka samazinās smagu noziegumu izdarīšana un kriminālpārkāpumu nodarījumi.

¹⁹Gary S. Becker and W. M. Landes, *Essays in the Economic of Crime and Punishment*, NBER, , 1974, 18 p

	2014	2013	2012	2011
Valstī noteiktā minimālā mēnešalga ²⁰	EUR 320	EUR 284,57	LVL 200	LVL 200
Noziedzīgie nodarījumi kopā ²¹	48477	47561	49905	51582
Sevišķi smagi	2227	1939	3205	2359
Smagi	14757	15043	16390	17764
Mazāk smagi	24841	21990	14332	13855
Kriminālpārkāpumi	2194	3427	11551	11307

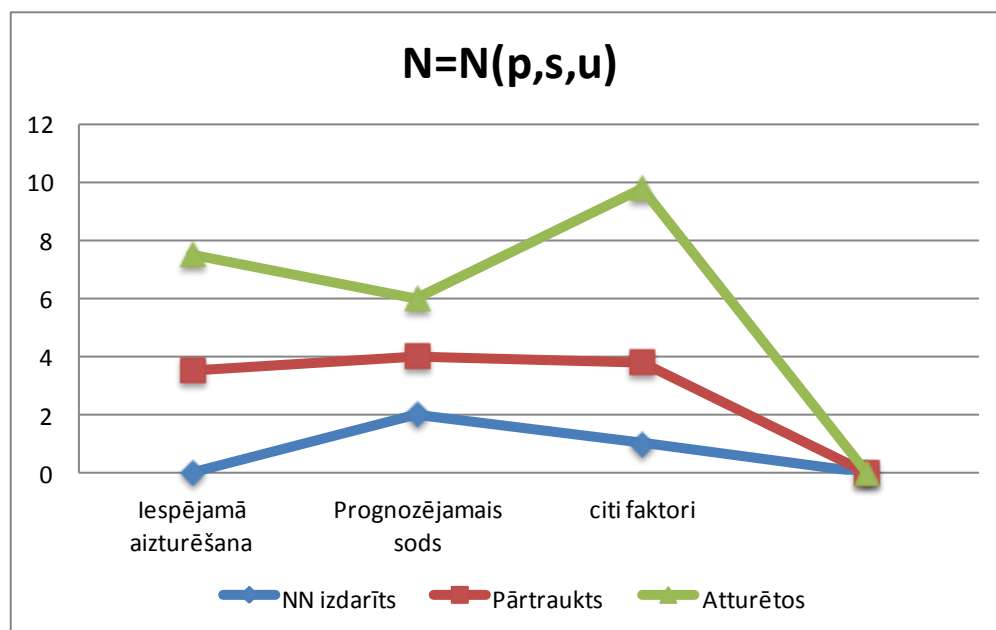
Beckers 1968. gadā savā rakstā izvirzīja hipotēzi, ka nodarījums N, var būt izteikts ar funkciju :

$$N=N(p,s,u)$$

Kur p ir iespējamā aizturēšanas varbūtība

Kur s ir prognozējamais sods

Kur u ir mainīgais atkarībā no citiem ietekmējošiem faktoriem

Pēc tabulā attēlotajiem datiem, iespējams secināt, ievērojot vienlīdzības principu, sods visam personām būtu vienāds par vienu un to pašu noziedzīgu nodarījumu, pieņemot,

²⁰ http://www.vid.lv/lv/informacija/minimala_alga

²¹ <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

ka personām materiālais un psihiskais stāvoklis ir vienāds, personas nav iepriekš sodītas un tās atrodas vienādos apstākļos, persona atturētos no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, gadījumā, ja tā apzinātos, ka var tikt pieķerta noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, proti, ja pastāvētu lielāka uzraudzība, (policijas ātrāka reaģēšana) kā arī citi faktori, kas būtiski ietekmētu personas rīcību - objektīvie šķēršļi, bailes no sabiedrības nosodījuma, ētiskās vērtības, morāles principiem, tāpat arī apkārtējā vide un tās raksturojošie apstākļi. .

Lai atturēšanās būtu efektīva un noziedzības līmenis tiktu samazināts, sodam ir jābūt lielākam nekā labuma iegūšanai izdarot noziedzīgo nodarījumu. Pieaugošā varbūtība tikt pieķertam vai bargāks sods varētu likumpārkāpēju atturēt no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, attiecīgi likumpārkāpums nebūtu tik vilinošs un indivīds atturētos no tā veikšanas. Tādējādi nepieciešams nodrošināt, regulārāku policijas patruļu norīkošanu, kā arī nepieciešams nodrošināt efektīvāku policijas sadarbību ar iedzīvotājiem, piemēram, organizēto pilsoņu grupu izveidi.

2.LABPRĀTĪGAS ATTEIKŠANĀS INSTITŪTS

2.1.Labprātīga atteikšanās

Krimināllikuma 16. pants noteic, ka labprātīga atteikšanās no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas ir personas uzsāktā noziedzīga nodarījuma pilnīga pārtraukšana pēc šīs personas gribas, tai apzinoties, ka pastāv iespēja noziedzīgo nodarījumu izdarīt līdz galam.²²

Atteikšanās no noziedzīgas darbības ir labprātīga pārtraukšana. Noziedznieks atsakās no tālākas darbības neskatoties uz iespēju tādu turpināt. Atteikšanās motīviem nemaz nav jābūt morāliska rakstura. Pietiek, piemēram, ar to, ka noziedzniekam licies, ka labums, kas celtos izdarot noziedzīgu nodarījumu līdz galam, nav vērts tā riska, kas saistīts ar tādu izdarīšanu.²³ Labprātīga atteikšanās no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas līdz galam iespējama, ja atteikšanās ir bijusi labprātīga, tas ir nav bijuši ārēji apstākļi, to nav uzspieduši citi cilvēki u.tml., personai ir pastāvējusi iespēja iecerēto nodarījumu izdarīt līdz galam un sasniegt vēlamo rezultātu, un šī persona to ir apzinājusies, persona pilnīgi atteikusies no nodarījuma izdarīšanas līdz galam, tas ir no nodarījuma pabeigšanas, nevis atlikusi tā izdarīšanu līdz galam uz kādu laiku vai līdz izdevīgākai situācijai.²⁴ Attiecīgi, lai iestātos Krimināllikuma 16. panta nosacījumi, jāpastāv vairākiem faktoriem kā pirmo iespējams minēt, personai noziedzīgs nodarījums ir jāuzsāk, respektīvi, nepietiek vien ar domu par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, bet ir jābūt iesāktai tā reālai izpildei, darbībai, kura ir prettiesiska un kura ir aizliegta ar likumu, atteikšanās ir notikusi sagatavošanās stadijā vai nepabeigta mēģinājuma stadijā. Otrkārt noziedzīgs nodarījums ir pilnīgi jāpārtrauc, atmetot domu par tā turpināšanu nākotnē, kad iestātos labvēlīgāki apstākļi. Treškārt, persona noziedzīga nodarījuma pārtraukšanu pārtrauc pēc savas gribas, to neietekmē ārēji faktori – citu cilvēku viedoklis, valsts amatpersonu un policijas iejaukšanās, neparedzēti apstākļi, šim lēmumam jābūt saistītam tikai ar personas iekšējiem apstākļiem – apziņu, morāles un tikumu principiem, kā arī bailēm un taisnīguma izjūtu. Svarīgs aspekts, personas griba pārtraukt šo nodarījumu ir griba, tai

²²Krimināllikums : LR likums Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> [skatīts 2015. gada 25. marts]

²³Mīnes P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 151.lpp

²⁴. Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Mācību grāmata Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 145-156.lpp

jābūt brīvai, persona, brīvi veic savu izvēli, pieņemot lēmumu nav nekādu ārēju šķēršļu un atteikšanās ir apzināta darbība.

Atteikšanās būs galīga, ja persona pilnīgi pārtrauc noziedzīgās darbības un tai nav nolūka turpināt tās nākotnē. Tāpēc gadījumos, kad persona uz laiku pārtrauc noziedzīgas darbības, ko izsauc tādi apstākļi, nevar atzīt par labprātīgu atteikšanos. Ja persona pārtrauc savas noziedzīgās darbības, lai tās turpinātu labvēlīgākos apstākļos, nezūd šīs rīcības kaitīgums un bīstamība.²⁵

Gribas realizācijai jābūt brīvai, bez mākslīgi radītiem šķēršļiem, tas ir personas rīcību nevar ietekmēt kāda trešā persona vai ārējie apstākļi, objektīvi šķēršļi, kas iecerēto darbību pilnīgi pārtrauc, persona brīvprātīgi tikai vienīgi uz viņas pašas gribu jāpārtrauc iesāktā darbība, apzinoties, ka noziedzīgo nodarījumu ir iespējams izdarīt līdz galam.

Svarīgi ir nošķirt labprātīgu atteikšanos no nepabeigta nozieguma mēģinājuma. Saskaņā ar Krimināllikuma 15. pantu par nepabeigtu noziedzīgu nodarījumu uzskatāms tāds noziegums, kurš nav turpināts no vainīgā gribas neatkarīgu iemeslu dēļ, tas ir persona ir izdarījusi visu, lai noziedzīgu nodarījumu veiktu. Nepabeigta nozieguma mēģinājums ir tādos gadījumos, kad vainīgais no viņa gribas neatkarīgu iemeslu dēļ nav paveicis visu, ko viņš uzskatījis par nepieciešamu, lai izdarītu noziegumu līdz galam. Šāda mēģinājuma raksturīga iezīme ir tāda, ka vainīgā veiktā darbība pati par sevi nevar dot vēlamo noziedzīgo rezultātu. Tātad vainīgais vēl domājis pielikt papildu pūles, lai noziegumu izdarītu līdz galam, bet objektīvu apstākļu dēļ to pabeigt nav varējis.²⁶

Iespējams secināt, ka labprātīga atteikšanās ir personas atturēšanās no iesāktā noziedzīga nodarījuma, iekšējo faktoru ietekmē, tas ir personas rīcību ietekmē tās psiholoģiskais stāvoklis – apziņa, bailes u.c. iekšējie faktori, nevis trešās personas vai objektīvi šķēršļi, kas iesākto noziedzīgo darbību liedz turpināt.

Aptaujas dalībniekiem lūdza norādīt iemeslus, gadījumā, ja tiem ir pastāvējusi iespēja izdarīt likumpārkāpumu un norādīt faktorus, kuri ietekmējuši indivīdu. Kā svarīgāko faktoru, kas pamudina indivīdu atteikties no prettiesiskas darbības 100 respondenti min faktu, ka arī bez likuma pārkāpšanas tie var apmierināt savas vajadzības, respektīvi, tie ir pietiekami nodrošināti, tiem pastāv augsti tikumiskie,

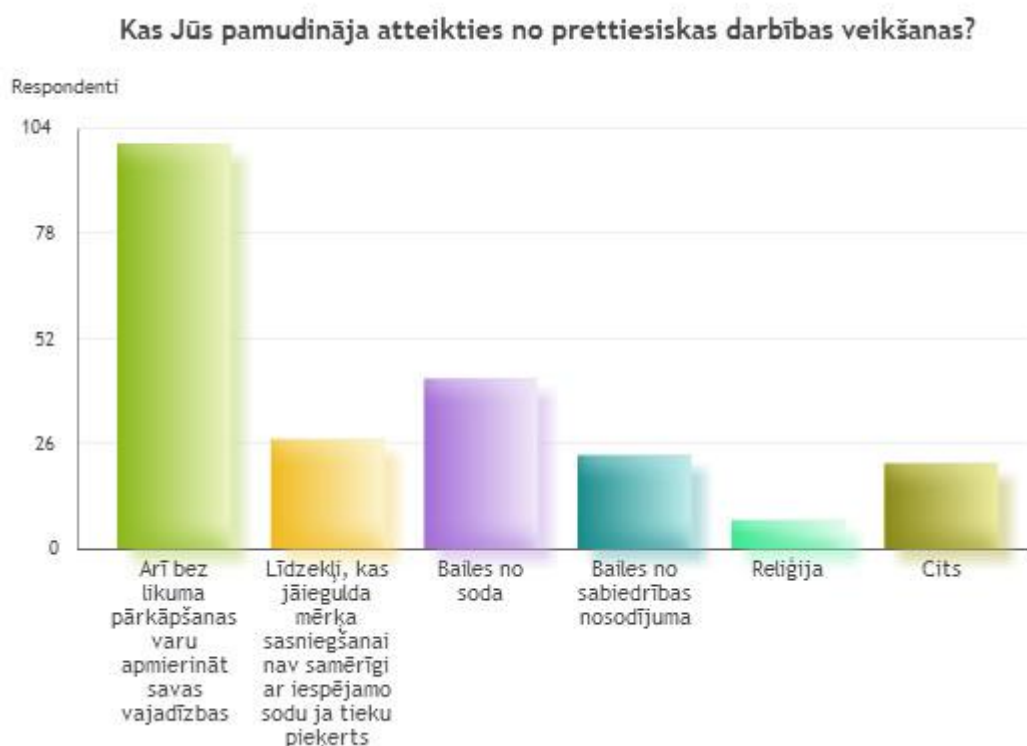
²⁵LR AT Senāta Krimināllietu departamenta 2009. gada. 24. novembra lēmums. Lietā SKK-532/2009. Krimināllietā Nr. 11810032207

²⁶ Krastiņš U., Liholoja V., Niedre A.. Krimināllikuma Zinātniski – praktiskais komentārs. Vispārīgā daļa.. Rīga: 2003, 70. lpp

sociāli kulturālie, morāles standarti, kuriem ir noteicoša loma indivīda lēmuma pieņemšanā. Tāpat 42 respondenti atzīmē, ka pastāv bailes no soda – šajā gadījumā sods ir sasniedzis savu mērķi – atturētu citas personas no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas. Līdzīgas atbildes ir dotas, par nepieciešamo līdzekļu ieguldījumu (27) un sabiedrības nosodījumu (23). (Skat. tabulu Nr.2.1)

Kas Jūs pamudināja atteikties no prettiesiskas darbības veikšanas?

Tabula 2.1

2.2.Labprātīga atteikšanās no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas personu grupā

Krimināllikuma 20. panta 8. punkts reglamentē līdzdalībnieku labprātīgu atteikšanos, kurš nosaka, ka organizētāja un uzkūditāja labprātīga atteikšanās no noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas līdz galam uzskatāma par tādu tikai tajos gadījumos, kad viņi savlaicīgi darījuši visu iespējamo, lai novērstu ar viņu līdzdalību iecerētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu, un šis nodarījums nav izdarīts. Atbalstītājs

nav saucams pie kriminālatbildības, ja viņš līdz noziedzīgā nodarījuma uzsākšanai labprātīgi atteicies sniegt apsolīto palīdzību.²⁷

Noziedzīgai darbībai, kas izdarīta personu grupā, ir būtiska īpatnība – tajā piedalās vairākas personas. Ja viena persona, izdarot noziedzīgu nodarījumu, atbild tikai par sevi un par savām darbībām, tad vairāku personu kopīgā nodarījumā viena noziedzīgās grupas dalībnieka paziņojums citiem dalībniekiem par atteikšanos piedalīties noziedzīga rezultāta sniegšanā pats par sevi nenovērš kaitīgo seku iestāšanās iespēju.²⁸

Labprātīga atteikšanās būs galīga vienīgi tādā gadījumā, kad uzskūditājs vai organizētājs vai jebkura cita iesaistītā persona būtu darījusi visu iespējamo, lai noziedzīga darbība netiktu paveikta līdz galam, respektīvi līdz brīdim, kad noziedzīgs nodarījums būtu paveikts un tajā būtu visas noziedzīga nodarījuma pazīmes. Nepietiek vien ar to, ka no noziedzīga nodarījuma atsakās viena persona, tai ir jāpanāk, lai arī līdzdalībnieki pilnīgi atsakās un pārtrauc sagatavošanos vai mēģinājumu izdarīt noziedzīgu nodarījumu.

Tā, kā viens līdzizdarītājs var nezināt visus pārējos līdzizdarītājus, viņam jānovērš visu viņam zināmu līdzizdarītāju darbības. Citu līdzizdarītāju darbību pārtraukšana var izpausties dažādā veidā, piemēram, pierunājot vai piespiežot viņus neizdarīt noziedzīgu nodarījumu, vai arī paziņojot tiesībaizsargājošām iestādēm par gatavotu vai izdarāmu noziedzīgu nodarījumu.²⁹

Personai, kura izlēmusi atteikties no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas jāatsakās no iesāktās darbības labprātīgi, to nevar ietekmēt trešās personas, objektīvi šķēršļi, kas iesākto darbību liedz turpināt, tai ir jāērķinās, ka iesākto noziedzīgo nodarījumu iespējams pabeigt līdz galam, tam ne tikai ir jāpārtrauc sava daļība noziedzīgā nodarījumā, bet arī jāpārtrauc arī citu viņam zināmo līdzizdarītāju darbības. Līdzizdarītāju darbības tiek pārtrauktas ārējo apstākļu ietekmē – tie tiek pierunāti, darbībā iejaucās tiesībaizsargājošās iestādes.

Organizētājam, ja tas labprātīgi atsakās no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas līdz galam ir jāpārējas, ka visas citas personas, tas ir, atbalstītājs, atteiktos no turpmāku padomu, norādījumu, solījumu izpildes, uzskūditājs nepamudinātu citas

²⁷Krimināllikums : LR likums Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> [skatīts 2015. gada 4. aprīlis]

²⁸Podprigora D. Vairāku personu piedalīšanās noziedzīgā nodarījumā.. Biznesa augstskola Turība, Rīga: 2008,220.lpp

²⁹Turpat 221. lpp

personas veikt noziedzīgu nodarījumu, izdarītājam ir jāatsakās no iecerētās darbības veikšanas. Labprātīga atteikšanās būs notikusi vienīgi tad, ja visas minētās personas būs atteikušās no iecerētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas.

2.3. Labprātīga atteikšanās citos valsts krimināllikumos

Labprātīga atteikšanās ir definēta visos aplūkotojos valstu krimināllikumos.

Krievijas Federācijā labprātīgas atteikšanās iespēja ir definēta Krievijas federācijas krimināllikuma 31. pantā, kur labprātīga atteikšanās ir definēta līdzīgi Latvijā spēkā esošajam krimināllikumam, tas ir labprātīga atteikšanās no noziedzīga nodarījuma ir darbību pārtraukšana, personai sagatavošanās stadijā, var arī konkrētas darbības vai bezdarbības pārtraukšana, kas vērsta uz to, ka noziegums ir pārtraukts brīvprātīgi un persona apzinājās par iespēju turpināt to.³⁰ Tāpat persona, kura labprātīgi atteikusies no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas nav saucama pie atbildības. Persona, kura labprātīgi atteikusies veikt noziedzīgu nodarījumu saucama pie kriminālatbildības, gadījumā ja, iesāktais noziedzīgais nodarījums satur citu noziedzīga nodarījuma sastāvu.

Saskaņā ar Lietuvas krimināllikuma 23. pantu persona var labprātīgi atteikties no nozieguma un likumpārkāpuma izdarīšanas, brīvprātīgi pārtraucot uzsākto darbību, apzinoties iespēju izdarīt to līdz galam. Saskaņā ar krimināllikumu pie atbildības personu var saukt tikai tādos gadījumos, ja noziedzīgais nodarījums vai likumpārkāpums ir izdarīts līdz galam vai ir cita nozieguma sastāvs.³¹

Vācijas krimināllikumā labprātīga atteikšanās no noziedzīga nodarījuma definēta un piemērojamais sods ir aprakstīts 23 un 24 pantā. Tajā teikts, ka jebkurš mēģinājums pastrādāt noziedzīgu nodarījumu rada kriminālatbildību. Kriminālatbildība iestājas tikai likuma noteiktajos gadījumos. Gadījumā, kad uzsāktais noziedzīgs nodarījums nav pabeigts vai tiek pārtraukts kriminālsods var tik samazināts. 24. pants nosaka, ka gadījumā, ja persona pēc pašas gribas atsakās turpināt vai aptur tā darbību, kriminālatbildība par konkrēto kriminālnoziegumu neistājas Ja kriminālnozieguma pastrādāšana tiek pārtraukta neatkarīgi no šīs personas

³⁰Krimināllikums: Krievijas Federācijas. Pieejams :<http://www.consultant.ru/popular/ukrf/> [skatīts: 2015. gada 14. aprīlī]

³¹Krimināllikums. Lietuvas Republika. Pieejams :
http://www.infollex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=66150 [skatīts: 2015. gada 14. aprīlī]

darbībām, bet šī persona ir centusies pārtraukt noziedzīgu nodarījumu, tad arī šādā gadījumā kriminālatbildība konkrētai personai neistājas. Ja noziedzīgo nodarījumu izdara personu grupa, tad personai, kura labprātīgi atsakās no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vai aptur tā pabeigšanu, kriminālatbildība neiestājas, likums nosaka, ka personas brīvprātīgi centieni atteikties no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vai tā izpildes apturēšanas pietiek, lai atbrīvotu šo personu no kriminālatbildības par konkrēto noziedzīgo nodarījumu.³²

Horvātijas krimināllikums nosaka, ja persona, kas apzināti mēģinājusi pastrādāt noziedzīgu nodarījumu, bet nav to līdz galam izdarījusi, ir jāsoda tikai par noziedzīga nodarījuma mēģinājumu un šādos gadījumos tiek piemērota brīvības atņemšana uz pieciem gadiem vai ar likumu noteikts bargāks sods par konkrētā noziedzīgā nodarījuma mēģinājumu. Tiesību akti skaidri paredz sodu, par noziedzīga nodarījuma uzsākšanu, pat ja tas nav pilnībā paveikts. Ja persona brīvprātīgi pārtrauc noziedzīgu nodarījumu, tiesa var atcelt sodu. Labprātīga atteikšanās tiek definēta kā personas brīvprātīga atteikšanās no noziedzīga nodarījuma veikšanas, pat tad ja saskaņā ar visiem apkārtējiem apstākļiem noziedzīgas darbības pastrādāšana varētu tikt īstenota. Ja persona pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas novērš visas iespējamās nelabvēlīgās sekas arī tas tiek uztvert kā brīvprātīga atteikšanās no noziedzīga nodarījuma veikšanas.³³

³² Criminal Code of the Federal Republic of Germany (1971, amended 2009) (English version) pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [skatīts 2015.gada 14.aprīlī]

³³ Criminal Code of the Republic of Croatia (1997, amended 2003) (English version) pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [skatīts 2015.gada 14.aprīlī]

3.IEKŠĒJO FAKTORU IETEKME UZ INDIVĪDU

3.1.Vērtības

Katru dienu ikviens no mums pieņem vairākus lēmumus, kuru pieņemšanā noteicoša loma ir iekšējiem faktoriem. Jau pašos pirmsākumus, brīžos, kad konkrētā darbība nav uzsākta, indivīds apsver savas turpmākās rīcības sekas, attieksmi pret konkrētām lietām un parādībām. Autore piekrīt, amerikāņu sociālā psihologa Milтона Rokīča (Milton Rokeach, 1918-1988) vērtību definīcijai, kas tās definēja kā nezūdošu pārliecību par to, ka noteikts uzvedības veids vai ar konkrētu rīcību sasniedzamais rezultāts ir personīgi vai sociāli vairāk vēlamā nekā pretējs uzvedības veids vai sasniedzamais galarezultāts. Rokīčs izdala divus vērtību tipus – terminālās vērtības un instrumentālās vērtības, terminālās vērtības ir tas, pēc kā indivīds tiecas, tās var būt orientētas gan uz sevi, gan uz sabiedrību. Instrumentālās vērtības kā vadošie principi cilvēka dzīvē, kurus pārkaļpojot indivīdam rodas vainas izjūta par to, ka izdarīts kaut kas slikts, taču šīs vērtības nav eksistences mērķis.³⁴ Tieši instrumentālās vērtības ir tās, kas nosaka indivīda rīcību, vadošie principi, protams, katram ir savi, bet kopumā, visi cilvēki ir tendēti uz pozitīvu un lietderīgu mērķu sasniegšanu, arī likumdevējs Krimināllikuma 47. pantā paredz, personas uzvedību pēc noziedzīga nodarījuma, kā atbildību mīkstinošu apstākli, norādot, vaļširdīgu atzīšanos un aktīvu darbības nožēlošanu, proti, indivīdam ir augsti attīstīta tiesiskā pašapziņa, lai arī noziedzīgs nodarījums ir pabeigts un par to draud noteiktās sankcijas, persona aktīvi nožēlo un visticamāk noziedzīgu nodarījumu nākotnē vairāk neizdarīs, tam ir kauns, par savu rīcību, iespējams, noziedzīgs nodarījums izdarīts ar netiešu nodomu, persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu, paredzējusi nodarījuma kaitīgās sekas un, kaut arī šīs sekas nav vēlējusies, tomēr apzināti pieļāvusi to iestāšanos.

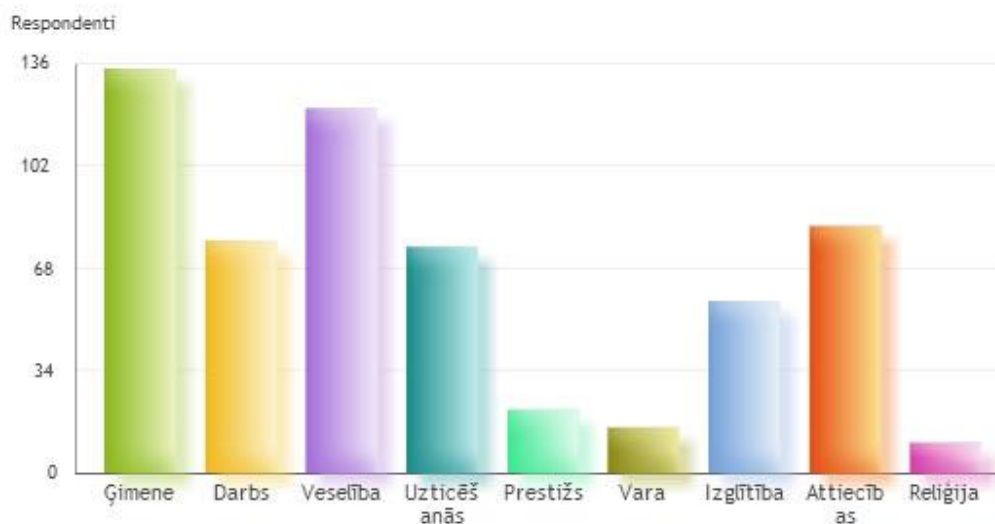
Saskaņā ar Izraēlas psihologa, profesora Šaloma Švarcu (Schalom Schwarz) izstrādāto vērtību teoriju, kurš vērtības definējis kā abstraktus mērķus, kas kalpo par vadošajiem principiem cilvēku dzīvē. Švarcs uzskata, ka “vērtības apzināto mērķu veidā simbolizē trīs universālas vajadzības cilvēces pastāvēšanai: indivīda kā

³⁴ Mārtinsone K., Miltuze A., Psiholoģija 2, personība, grupa, sabiedrība, kultūra Rīga: Zvaigzne ABC, 2015. 101.lpp

bioloģiska organisma vajadzības, vajadzību pēc koordinētas sociālās mijiedarbības, kā arī grupas izdzīvošanas un labklājības vajadzības”³⁵

Veicot anketēšanu, kā svarīgākās vērtības indivīdi atzīmēja – ģimeni, veselību, darbu, savstarpējo uzticēšanos un attiecības, kā mazāk svarīgas, varu, prestižu un reliģiju. (skat. tabulu Nr.3.1), iespējams secināt, ka tieši šīs vērtības ietekmē indivīda darbību, arī atturēšanos no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, piemēram, indivīds atsakās no noziedzīgas darbības, jo tam ir svarīga ģimene, tas apzinās, ka par iespējamo pārkāpumu draud cietumsods un tas būs atrauts no ģimenes, svarīgs ir arī ekonomiskais faktors, darba zaudēšana, vai nespēja atrast jaunu sodāmības dēļ, piemēram, lai pretendētu uz ierēdņa amatu tiešās pārvaldes iestādēs, pretendents nevar būt sodīts par tīšiem noziedzīgiem nodarījumiem (Valsts civildienesta likums 7. panta 5 punkts), tāpat arī darba likuma 101. panta 1. daļas 2. punkts nosaka, ka darba devējam ir tiesības rakstveidā uzteikt darba līgumu gadījumā, ja darbinieks veicot darbu rīkojies prettiesiski un tādēļ zaudējis darba devēja uzticību, tāpat arī šī paša panta 1. daļas 3. punkts, ja darbinieks, veicot darbu, rīkojies pretēji labiem tikumiem un šāda rīcība nav savienojama ar darba tiesisko attiecību turpināšanu, respektīvi, darba devējs ir tiesīgs uzteikt darba līgumu, gadījumā, ja persona ir rīkojusies prettiesiski, tātad persona, zaudē darbu un tai pastāv iespējamās grūtības atrast jaunu.

Lūdzu, norādiet, kuras no šīm vērtībām Jums dzīvē ir vissvarīgākās

³⁵Mārtinsone K., Miltuze A., Psiholoģija 2, personība, grupa, sabiedrība, kultūra Rīga: Zvaigzne ABC, 2015. 101.lpp

3.2. Vajadzības un intereses

Laikam ejot cilvēka vajadzības ir palielinājušās un intereses ir attīstījušās, mijiedarbojoties ar apkārtējo vidi, tehnoloģiju attīstību, kā arī ar augstajiem morāles standartiem, kas liek izvērtēt vai konkrētā darbība atbilst sabiedrībā esošajām ētikas normām, kuras lielā mērā ietekmē indivīda lēmumus. „Ētika izstrādā cilvēka rīcības modeli un formulē pareizas uzvedības orientierus”³⁶ Protams, šis faktors nav vienīgais, kas ietekmē cilvēka rīcības modeli un formulē pareizu uzvedību, cilvēki no dažādām sociālām grupām ir atšķirīgs viedoklis par to, kas ir ētika, un kāda uzvedība sabiedrībā ir pieņemta. „Saskaņā ar ētikas principiem cilvēka rīcībai jābūt saprātīgai un racionālai, proti, cilvēkam ir jābūt spējīgam pamatot savu rīcību un paredzēt tās sekas. Ētika māca, ka cilvēka rīcībai ir jāatbilst noteiktām vērtībām, tādām kā godprātība, pašcieņa, taisnīgums, drosme, uzticība, neatkarība”³⁷ Tātad jebkuras vajadzības apmierināšanā indivīds apsver vai vēlāmā darbība atbilst noteiktiem standartiem – ētikas principiem, tā apdomā vai ar konkrēto darbību, nenodarīs kaitējumu trešajām personām un ir izvēles priekšā, kur no vienas puses apzinās, ka iespējams iecerēto darbību iespējams panākt pārkāpjot likumu un ētikas normas, vai arī atturēties no tās.

Cilvēka rīcība ir virzīta apzināti izvēlēta mērķa sasniegšanai, tas izsaka savas darbības mērķi, kas nosaka darbības veidu un raksturu. ³⁸ Svarīgi ir saprast, vai izvirzītais mērķis, dos vēlamo rezultātu, kādi līdzekļi ir nepieciešami tā sasniegšanai. Vajadzības atsaucas uz velmi saņemto atalgojumu. Vajadzības ir viena no atalgojuma sastāvdaļām, kas visciešāk ir saistīta ar jēdzienu motivācija. Labums tiek gūts, kad atalgojums tiek saņemts, bet vajadzības tiek noteiktas pirms atalgojuma saņemšanas. Tipiski vajadzību sliekšnis tiek novērtēts, kā indivīda pielietoto pūļu vai sāpju stipruma sliekšnis, ko indivīds ir gatavs pārvarēt, lai iegūtu atalgojumu. ³⁹

Izvērtējot darbības motivāciju, apstākļus, nepieciešamo piepūli un atalgojumu rīcības izpildē indivīds apsver plusus un mīnus, respektīvi vai nepieciešamā darbība (arī noziedzīga darbība) ir nepieciešama un iegūtais labums būs samērīgs ar ieguldīto darbu. „Noziegumu izdara tāpēc, ka tas sagādā labumus. Ja nozieguma ideju saistītu ar nedaudz lielāka zaudējuma ideju, tas pārstātu būt kārojams.”⁴⁰ Vēlreiz apstiprinās augstāk minētā doma, ja sodi tiktu palielināti un tiktu palielināta iespēja tikt piekertam

³⁶Ētika valsts amatpersonu darbībā, Rīga, 2008, 5.lpp

³⁷Turpat

³⁸ Ļubļinska A.. Bērnu psiholoģija. Rīga: Zvaigze ABC, 1979, 304 lpp

³⁹ Gray P., Bjorklund D.F. .Psychology Seventh edition, United States of Amerika: [b.i] 2014, 16. p

⁴⁰ Fuko M. Uzraudzīt un sodīt, Rīga: Omnia mea, 2001, 88.lpp

noziedzības līmenis samazinātos, lielākā daļa no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas atturētos, jo noziegumus var nesagādātu nekāda veida labumu un likumpārkāpējam pastāvētu lielākais bailes par potenciālo pieķeršanu.

Vajadzības veido personības interešu reālo pamatu, nosaka virzību, sociālo aktivitāti. Tās veidojas uz cilvēka integrālu vajadzību pamata (bioloģiskās un emocionālās) un tās tiek apmierinātas mērķtiecīgā darbībā. Lai mērķtiecīgās darbības sasniegtu ir jāpastāv gribai, gribas struktūra sastāv no mērķa apzināšanās un tā izvirzīšanas, motīvu cīņas, lēmumu pieņemšanas, lēmuma plānošanas un tā realizēšanas.⁴¹

Arī personas, kuras izlēmušas savas vajadzības apmierināt izdarot noziedzīgu nodarījumu jāiziet cauri šiem gribas elementiem, piemēram, lēmums par zādzības izdarīšanu, persona pieņem lēmumu par svešas kustamas mantas slepenu vai atklātu nolauptīšanu, tā izplāno savu darbību un tās realizēšanas iespēju, analizē vai mantas zādzības rezultātā iegūtais labums būs lielāks par iespējamo sodu, ja tiek pieņemts, kā arī persona apzinās, ka zādzība ir ne tikai likumā nosodāma rīcība, bet arī sabiedrībā kopumā nosodāma rīcība. Svarīgs faktors lēmumu pieņemšanas stadijā ir personas izglītības un ienākumu līmenim, jo abi līmeņi būs augstāki, jo mazāka iespējamība, ka persona izdarīs zādzību, šī personu grupa biežāk izjūt kauna sajūtu, baidās par savu reputāciju un iespējamo darba zaudēšanas iespēju, apzinās, ka arī bez likuma pārkāpšanas var apmierināt savas vajadzības, apzinās, ka pastāv vairāki citi veidi, kā panākt vēlamo arī bez likuma pārkāpšanas, kā piemēram, labāk atalgota darba atrašana, vajadzību izvērtēšana, proti, iespējama alternatīva un vēlamo lietu iespējams iegūt savādākā veidā.

3.3. Lēmumu pieņemšana

Ar lēmuma pieņemšanu ikdienā saskaras visi, it īpaši ja pastāv izvēle starp divām vai vairākām alternatīvām kā vēlamo iegūt savā valdījumā. Lēmuma pieņemšanas procesā var iedalīt vairākas stadijas kā pirmo iespējams minēt mērķa definēšanu, persona apzinās vēlamo, nostāda sev mērķi pēc kā tiecas, apkopo nepieciešamo informāciju mērķa sasniegšanai, izvērtē mērķa lietderību un pūles, ko

⁴¹ Vorobjovs A. Vispārīgā psiholoģija, Rīga: Izglītības sōļi, 2000, 160. lpp

nepieciešams ieguldīt, lai sasniegtu vēlamo rezultātu. Indivīds izdara izvēli vai tiekties pēc mērķa sasniegšanas vai tomēr atturēties no tā.

Lēmumu pieņemšanā persona ievēro gan apziņu, izvērtējot vai minētā darbība ir atbilstoša – sabiedrībā noteiktajām vērtībām, ētiskajām, sociālām, tikumiskām normām, gan arī savas spējas vai mērķis pēc kā persona tiecas ir reāli sasniedzams, lai gan izņēmuma gadījumā, persona, mēģina mērķi sasniegt neņemot vērā iespēju gala rezultāta sasniegšanai. Šajā stadijā personu iespējams viegli ietekmēt, tā vēl nav izlēmusi vai mērķi sasniegt vai tomēr atturēties no tā, persona vienīgi ir tendēta uz produktīvu rezultātu sasniegšanu.

Lēmumu pieņemšanas stadijā svarīga loma ir personas motivācijai, ar motivāciju saprot vairāku motīvu iedarbību līdzīgās situācijās, kā arī citu psihisko faktoru ietekmi.⁴² Motīvs, kādēļ persona ir izdarījusi konkrētu darbību, ir grūti nosakāms, visprecīzāk, to iespējams noteikt komunicējot ar konkrēto indivīdu, bet ne vienmēr tiek noskaidrots patiesais iemesls.

Saskaņā ar praktiskās psiholoģijas teoriju iespējams izdalīt vairākas lēmumu pieņemšanas stadijas:

1. Indivīds apzinās, ka ir jāpieņem lēmums
2. Tas izprot situāciju
3. Tas izprot mērķi
4. Izvērtē savas spējas
5. Veic izvēli

Visas šīs stadijas iespējams attiecināt arī uz brīdi, kad persona apzinās, ka iespējams izdarīt noziedzīgu nodarījumu, piemēram, lēmums par kukuļa došanu, persona apzinās, ka valsts amatpersonai izmantojot savu dienesta stāvokli ir iespējams izdarīt vai neizdarīt kādu darbību kukuļdevēja, kukuļa piedāvātāja vai citas personas interesēs. Tā izvērtē, ka tās valdījumā ir pietiekami daudz materiālu vērtību –mantiska vai kādu citāda rakstura labumi, kurus iespējams kukuļņēmējs pieņems, bet tomēr pastāv risks, ka darījums nenotiks, un indivīdam ir jāveic izvēle, piedāvāt vai tomēr atteikties no piedāvājuma

⁴²[b.a] Policijas psiholoģija, Latvijas Policijas Akadēmija, Rīga, 1996, 25.lpp

3.4. Empātijas, kā faktors, kas ietekmē indivīdu

Empātija ir komplekss jēdziens. De Valls (De Wall 1996) empātiju un simpātiju dēvē par galvenajiem cilvēces morāles elementiem. Empātija, simpātija un morāle ir savstarpēji saistīti jēdzieni. Pētnieki diferencē divus galvenos empātijas komponentus – kognitīvo aspektu un emocionālo aspektu. Piemēram, Žans Valkers, Robinsons un Emde (Zahn-Waxler, Robinson un Emde 1992) definē empātiju „ tā ir pieredze par citu indivīdu emocionāliem, fiziskiem un psiholoģiskiem stāvokļiem un tā atspoguļo gan kognitīvo, gan emocionālo indivīda kapacitāti izprast, iztēloties un dalīties ar tiem.” Attiecinot empātiju uz antisociālu un noziedzīgu uzvedību ir svarīgi izprast atšķirību starp Kognitīvo empātijas dimensiju (izprast citu emocijas) un emocionālo dimensiju (personiskās jūtas kā atbildes reakcija uz citu cilvēku jūtam). Trešā vismazāk diskutētā empātijas šķautne ir uzvedības empātija, kuru raksturo veiktā darbība, kas liecina par identifikāciju un citu cilvēku emociju izpratni (piemēram, mierināt otru personu to apskaujot). Svarīgi ir minēt, ka bieži vien visas empātijas šķautnes (veidi) nedarbojas vienlaicīgi, piemēram, indivīds var izprast otras personas bēdīgo stāvokli, bet var nespēj dalīties šajos pārdzīvojumos.

Šermana (Shermana 2010) pamat teorijā diskutē par to vai ignorēšana un padevība ir vienas no galvenajām emocijām, kas vada un veicina noteikta veida uzvedību. Viņš skaidri sasaista empātiju ar morāli, rosinot domāt, ka empātija uzliek indivīdam noteiktus morāles pienākumus nepakļauties kādam likumam (piemēram likumam, kas veicina verdzības attīstību) un rada citus likumus. Šermans diskutē par to ka empātija un morāle ir savstarpēji saistītas, brīžiem morāle veicina empātiju un brīžiem empātija noved pie morāliem pienākumiem. Šermana perspektīvā var tikt paplašināta un stiprināta uzlūkojot katru no empātijas tipiem atsevišķi. Kognitīvā empātija var novest pie nepakļaušanās kādam likumam, kas konkrētām indivīdam šķiet ir vērsts pret citiem vai var tiem kaitēt. Emocionālā empātija ir nepieciešama, lai izjustu līdzcietību pret kādu, kas ir cietis no cietsirdīgiem likumiem. Uzvedības empātija rosina rīkoties lai likvidētu kādu netaisnu likumu. Katra no šīm empātijas izpausmēm atklāj arvien vispusīgāku ieskatu un skaidrojumu kā un kāpēc ir izveidoti likumi konkrētā sabiedrībā.⁴³

⁴³Posik C., Rocque M., Rafter N., More than a feeling: Integrating empathy into study of lawmaking, lawbreaking, and reactions to lawbreaking. International Journal of offender therapy and comparative criminology. Pieejams: <http://ijo.sagepub.com/content/early/2012/11/26/0306624X12465411>

Vikstroma situācijas aktivitātes teorija (Wikstroma Situational Action Theory SAT) demonstrē informatīvus piemērus kā empātija un citas emocijas ietekmē indivīda interpretāciju un atbildes reakciju noteiktai situācijai noteiktā laikā un vietā. Šī teorija ir fokusēta un apspriež mijiedarbību starp morāles principiem noteiktā vietā un starp morāles principiem, kas ir personai, kura atrodas šajā konkrētajā vietā. Viņš pieļauj ka noziedzīga darbība notiek tādēļ, ka rodas konflikts starp konkrētas vietas morāles principiem un morāles principiem, kas piemīt indivīdam, kas atrodas šajā vietā. Netieši izriet ka šī teorija tiek balstīta uz empātijas un apkartējas vides mijiedarbību.

Empātiju pamatā ir vajadzības vai vēlēšanās aktualizēta indivīda prasme iejusties otra cilvēka vietā, izjust viņa stāvokli, pozīciju, paskatīties uz notiekošo ar partnera acīm.⁴⁴Empātija tieši vai netieši ir saistīta ar tādiem svarīgiem kriminoloģijas elementiem kā antisociāla uzvedība, taisnīguma izjūta attiecība uz likumu un attieksme pret nāves sodu un citiem sodiem.

Lai gan empātija pamazām ieņem noteiktu statusu kriminoloģijas studijās, tā vēl joprojām nav pietiekami izpētīta un izprasta zinātnes daļa, kas arī bieži vien netiek iekļauta kvantitatīvajās izpētes darbā. Visticamāk, ka tas ir tādēļ ka ir grūti konceptualizēt un izmērīt empātiju un tas trūkums mūsdienīgajos izpētes darbu rezultātu atspoguļojumos. Empātija atklājas kā nozīmīgs priekšvēstnesis, kas spēj paredzēt krimināla veida uzvedību, kas ir kā atbalsts skarbiem likumiem un ka policijas darba efektivitātes uztvērējs. Tālākajos pētniecības darbos noteikti vajadzētu iekļaut empātiju ka raksturojošu lielumu, kad tiek analizētas un izprastas indivīda jūtās un uzvedība, jo tas (indivīda emocijas un tam pakārtota darbības) ir saistītas ar nozīmīgiem kriminoloģijas aspektiem un krimināltiesībām. Nesenā pētījumā pierādīts, ka izmantojot pilnīgi atšķirīgus piemērus un iekļaujot dažādas empātijas komponentus pulēs izskaidrot indivīda emocionālo uzbudinājumu un deviantu uzvedību vainagojas panākumiem. Autore uzskata, ka empātija būtiski ietekmē indivīdu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas brīdī, noziedzīgs nodarījums var tikt nepaveikts, gadījumā, ja persona iejūtas cietušā stāvoklī, piemēram, noziegumos, kas saistīti ar miesas bojājumu izdarīšanu vai arī izvarošanas mēģinājumu. Svarīgi ir saprast vai indivīds pret šo personu izjūt empātiju. Ja empātija tiek izjusta, indivīds atturas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, neatkarīgi no paša velmēm, apzinoties, ka labums, ko iegūtu

⁴⁴Mārtinsone K., Miltuze A., Psiholoģija 2, personība, grupa, sabiedrība, kultūra Rīga: Zvaigzne ABC, 2015,132.lpp

no šīs darbības nav samērīgs ar sāpēm un ciešanām, kas personai tiks nodarītas veicot šo darbību. Savu fizisko vai morālo velmju apmierināšana nav samērīga un indivīds atsakās no veicamās darbības.

No veiktajiem pētījumiem ASV iespējams secināt, ka empātija vai tās trūkums būtiski ietekmē indivīdu daudzās sociālās dzīves aspektos. Džordžijas Dienvidu universitātes profesors empātiju izdala vairākos veidos :

1. Empātiksi iedzīvotāji mazāk iesaistās likumpārkāpumos vai smagos noziegumos, bet tiem, kam ir problēmas uztvert citu cilvēku emocijas un ir grūtības izprast šīs emocijas ir lielāka iespēja izdarīt noziedzīgu nodarījumu.
2. Empātija ietekmē to, ko cilvēki domā par noziegumiem un sodu sarežģītākā veidā. Cilvēki, kuriem ir attīstītāka empātija atbalsta smagus sodus par noziedzīgiem nodarījumiem, bet tajā pašā laikā ir pret, skarbiem sodiem, tādiem, kā nāvessods.
3. Empātija un empātijas izpratne palīdz izveidot mijiedarbību starp policiju un cilvēku grupām, kuras ir jāaizsargā. Pētījumi par pilsoņu mijiedarbību ar policijas darbiniekiem konsekventi norāda, ka veids kā policija rīkojas nosaka, kā tos vērtē cilvēki ar kuriem viņi mijiedarbojas. Cilvēku grupas policijas darbu vērtē pozitīvi gadījumā, ja tie izprot jautājumus, kas ir svarīgi sabiedrības locekļiem.

Empātijas pētījumi parāda, ka iespējams iegūt reālu ieguvumu pievēršot uzmanību tam, kā cilvēki domā, jūtas un uztver apkārtējos, tostarp kā jaunieši mācās identificēt sevi ar citiem un izrāda savas izjūtas.⁴⁵ Empātija arī palīdz izskaidrot kāpēc un kā tiek veidoti likumi. Tiek diskutēts vai empātija varētu kļūt par vienojošo konceptu kriminoloģijā, kas palīdzētu izskaidrot ne tikai kāpēc cilvēki pārkāpj likumu, bet arī kāpēc vispār likumi pastāv un kāpēc cilvēki uz likumpārkāpumu reaģē tieši tā kā reaģē. Vēl jo vairāk, vairāki pētījumi, kas ir un tiek veikti katra no trīs galvenajiem kriminoloģijas pīlāriem tieši vai netieši satur empātijas elementus.

⁴⁵Chad Posik, The Role of Empathy in Crime, Policing, and Justice , Georgia Southern University, <http://www.scholarsstrategynetwork.org/content/role-empathy-crime-policing-and-justice> [skatīts : 2015. gada 15.aprīlī]

3. PSIHOLOĢIJAS TEORIJAS

3.1. Racionālās izvēles teorija

Personas, kas izlēmušas izdarīt noziedzīgu nodarījumu, piemēram, zādzību, apdomā: vai mērķis dos pietiekamu ieguvumu, iespējamās drošības ierīču esamību – kameras, signalizācija, citas drošības sistēmas, policijas un apsardzes darba efektivitāte, cik ātrā laikā patruļas spēj ierasties, evakuācijas ceļš, gan pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, gan tā laikā, ja neparedzētu apstākļu dēļ noziegumu nav iespējams veikt līdz galam, tāpat persona apsver, vai zagto preci būs iespējams viegli pārdot. Vairāki no šiem faktoriem var atturēt personu izdarīt noziedzīgu nodarījumu, piemēram, jo objektam labāka signalizācijas/ apsardzes nodrošinājums, jo grūtāk tam piekļūt, tāpat arī policijas un apsardzes firmu operatīva darbība, jo ātrāk tie ierodas, jo mazāks laiks noziedzniekam savu iecerēto darbību īstenot, un to iespējams pieķert nozieguma vietā, arī apstākļi, ka zagtas preces ir grūtāk pārdot var atturēt personu no zādzības izdarīšanas.

Racionālā izvēles teorija ir neo – klasiskas skolas teorija. Tā pieņem, ka visi vēlas maksimāli pozitīvu iznākumu un minimāli negatīvu. Arī ar likumpārkāpējiem ir līdzīgi. Tas novērš uzmanību no indivīda noziedzīgās personības, motivācijas, noziedznieku psihiskās un psiholoģiskā attieksmes, noziedznieka pagātnes un viņu sociālās dzīves, viņu sociālā identitāte kļūst mazsvarīga. Teorija fokusējās un darbību. Likumpārkāpēji ir tādi paši cilvēki, tie tiecas pēc lielākas baudas un cenšas samazināt sāpes.⁴⁶ Racionālās izvēles teorijas Corinish un Clarke izdala svarīgus aspektus :

1. Cilvēki izvēlas pastrādāt noziedzīgu darbību, lai saņemtu kādu labumu.

Izvēle liek uzskaitīt riskus un iespējamās problēmas. Reti indivīds ir informēts par visiem faktoriem, kad tiek izdarīta izvēle un daudzi noziegumi izdarīti pieņemot pārsteidzīgu lēmumu, izmantojot šķietamu izdevīgumu. Ir novērojama tāda tendence, ka iesākumā likumpārkāpēji ir vairāk fokusēti uz iespējamās atlīdzības iegūšanu un uz īstermiņa riskiem, kā piemēram tikt notvertiem, bet mazāk pievēršas ilgtermiņa riskam, piemēram, ka var saņemt sodu par pastrādāto noziedzīgo darbību.

⁴⁶ Williams K.S., Textbook on Criminology, seventh edition, Aberystwyth: Oxford University press, 2012, p 311-312

2. Lietas, kuras tiek ņemtas vērā ir atkarīgas no iecerētā nozieguma
Šie faktori liek domāt, ka lai samazinātu noziedzību dažādās jomās, katra no šīm jomām ir jāaplūko atsevišķi, izpētes katrā gadījumā kādi būtu tie faktori, kas liktu noziedznieka noziedzīgās darbības rezultātu padarīt grūtāk sasniedzamu un/ vai bīstamāku. Viens no izvirzītajiem pieņēmumiem ir ka noziedzīga darbība tiek veikta piemērota uzrauga prombūtnes brīdī, tas liek domāt, ka palielinot risku tikt pieķertam nozieguma brīdī ir iespējams samazināt noziedzīgās darbības apjomu

3. Noziedzības līmenis samazinātos, ja mērķi būtu grūtāk sasniegt
Piemēram, izmantojot, norēķinu kartes skaidras naudas vietā, iespējams samazināt zagļu aktivitāti un pazemināt motivāciju zagst, jo skaidra nauda nav pieejama. Tādejādi samazinot mērķu pieejamību, kas ir svarīgi lai noziedznieks gūtu labumu pastrādājot noziedzīgo darbību, iespējams noziedzīgās darbības apjoms samazinātos.

Korniš un Klarks (Cornish un Clarke) izdala divas pakāpes, lai pieņemtu lēmumu

1. Sarežģītos lēmumus, kurus var iedalīt trīs stadijās:
 - 1.1 Sākotnējā izvēle uzsākot (uzskatot, likumpārkāpumu izdarīšanu par patīkamu)
 - 1.2 Parasti, viena vai otra izvēle ievirza (patīkamais likumpārkāpumā)
 - 1.3 Atturēties no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vai pārkāpt likumu.
2. Specifiski pārkāpuma lēmumi, kuri ietver visas iespējas par iesaistīšanos , izvērtējot mērķi, noziedzīga nodarījuma veikšanā, kā tikt prom un kā sadzīvot ar sekām pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas.

3.2.Kognitīvā psiholoģija

Kognitīvā psiholoģija ir psiholoģijas virziens, kurā tiek izpētīti veidi, kādā cilvēki apstrādā informāciju, kas saistīta ar viņiem pašiem, citiem cilvēkiem un pasauli kopumā, gan saturu, t.i., cilvēka priekšstatus par lietu kārtību.⁴⁷ Kognitīvās psiholoģijas pamatlicējs amerikāņu psihologs Ulriks Naisers (Ulric Neisser 1928-

⁴⁷Mārtinsone K., Miltuze A., Psiholoģija 2, personība, grupa, sabiedrība, kultūra Rīga: Zvaigzne ABC, 2015, 29.lpp

2012) secināja, ka cilvēka uzvedībā liela loma ir zināšanām.⁴⁸ Cilvēki izmanto savas uzkrātās zināšanas, lai izskaidrotu un reizē arī prognozētu iespējamās sekas jebkurai veiktai darbībai. Zināšanas tiek iegūtas no pozitīvās un negatīvās pieredzes, pozitīvā pieredze individuāli izraisa patīkamas emocijas – prieku, gandarījuma sajūtu, negatīvā pieredze attiecīgi bailes, vainas un kauna izjūtu. No negatīvās pieredzes indivīds rada priekšstatu par to, ka nevēlās iespējamo seku iestāšanos atkārtoti, kā arī nenovēl to nevienam citam „attiecīgi upuris noziedzīgā nodarījumā, atturēsies no pārkāpuma, jo persona spēs izprast, ka šāda rīcība nodara kaitējumu citai personai, ar kaitējumu saprotot – fiziskas, morālās ciešanas, mantisko vērtību zudumu.

„Šīs teorijas ietvaros tieši konstruktīvu sistēmā, tās organizācija un funkcionēšana, ir tie aspekti, kas nosaka cilvēka uzvedību, motivāciju un emocijas.”⁴⁹ Ar sistēmas galveno elementu – konstruktīvu, saprotot subjektīvu veidu, kādā notikumi tiek uztverti, strukturēti un konstrēti un interpretēti.⁵⁰

Konstruktīvi iespējams izdalīt šādus veidus, kas nosaka cilvēka uzvedību, motivāciju un emocijas :

1. Apkārtējā vide – indivīds esot starp personām, kuras nosoda noziedzīgu rīcību un savā darbībā ievēro likumus atturēsies no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, bet atrodoties sociāli nelabvēlīgā vidē, kur noziedzīgs nodarījums tiek uzskatīts par normu, iespējams veiks likumpārkāpumu. Indivīds nevēlēsies atšķirties no apkārtējām personām.
2. Sociālais līmenis – atkarībā no kuras indivīds nāk, sabiedrībā esošais viedoklis par konkrētās grupas vērtībām, iedalot indivīdus pēc pazīmēm, kuras raksturo cilvēku nevienlīdzību – finansiālais stāvoklis, prestižs, vara, vecums, dzimums, tautība.
3. Apkārtējo reakcija – tas vai izdarītais pārkāpums tiks uzskatīts par likumpārkāpumu.

⁴⁸ Priedītis A., Kumunikācijas hegemonija, 2013, http://www.artursprieditis.lv/files/KOMUNIKACIJAS_HEGEMONIJA.pdf [skatīts: 2015. gada 6. aprīlī]

⁴⁹Mārtinsone K., Miltuze A., Psiholoģija 2, personība, grupa, sabiedrība, kultūra Rīga: Zvaigzne ABC, 2015, 31. lpp

⁵⁰Turpat 30. lpp

Amerikāņu psihologa Džuliana Roter sociālās iemācīšanas teorijas pamatā ir „ideja, ka ikvienā situācijā cilvēkam ir izvēle, ar kādu uzvedību reaģēt uz šo situāciju.” Ikviens iespējamā reakcija ir saistīta ar noteiktu prognozētu iznākumu, ko Roters dēvēja par pastiprinājumu, savukārt ikvienu iznākumu var raksturot ar tā vērtību jeb nozīgumu. Tādējādi iespējams, secināt, ka brīdī, kad subjektam ir iespēja izdarīt noziedzīgu nodarījumu, tas prognozē iznākumu, un apzinās, ka iecerētā darbība neatbilst sociālajām normām. Ar sociālajām normām saprotot, cilvēces izziņas produktu, kas ir fiksēts informatīvā (kognitīvā) veidā par pagātnes un tagadnes racionālākajām uzvedības un darbības formām, kas ir iesakņojušās praksē un virza cilvēkus pa visoptimālāko ceļu uz produktīvu un sociāli noderīgu rezultātu iegūšanu.

⁵¹Sociālās normas kā kognitīvā forma par racionālajiem uzvedības veidiem ietver indivīdu un sociālo grupu darbības orientāciju nolūkā sasniegt zināmus rezultātus un mērķus (apmierināt vitāli svarīgas vajadzības vai sabiedriski nozīmīgas intereses). Darbība vai bezdarbība var būt virzīta uz sociāli pozitīvu vai negatīvu mērķu sasniegšanu.

⁵²Sociāli pozitīvus mērķus iespējams sasniegt vienīgi gadījumos, kad subjekts apzinās, ka vitāli svarīgākās vajadzības iespējams apmierināt morāli atbalstāmā, tiesiski pareizā veidā, kas lielā mērā ir atkarīga no subjekta priekšstatiem par darbības pareizumu. Priekšstats par darbības pareizumu rodas jau agrā vecumā, cilvēks spēj izprast savu rīcību jau agrā vecumā, tas apzinās, kādas darbības ir vēlamas un atbalstāmas un tieši pretēji, tas apzinās, ka citas darbības ir nosodāmas. Tiesību normu un uzvedības standartu pamatlicēji ir vecāki, kas tieši ar savām pavēlēm un aizliegumiem rada priekšstatu bērnam, par to, kas ir pareizs un, kas nē, bērns ar uzslavu un sodu izprot darbības pareizumu. Svarīga loma, sociālu pozitīvu mērķu izpratnē, ir bērnu audzināšanā, jo vairāk paši vecāki būs uz pozitīvu rezultātu orientēti, tikumīgu dzīvi, jo vairāk bērns pārņems šos morālos standartus un turpinās dzīvot saskaņā ar tiem. „Identifikācija ar vecākiem vai viņu pārstāvētiem likumiem sākas no 5 gadu vecuma, bet iedarbojas tikai ar vecāku autoritāti”⁵³ Sešu gadu vecumā bērnam attīstās izteikta vainas apziņa – kā sirdsapziņas veidošanās rezultāts. Apmēram no 8 līdz 12 gadiem likumus, ļoti stingri ievēro pēc vienlīdzības principa.⁵⁴ Šī vecuma posma liela nozīme tikumiskai audzināšanai, kā arī sabiedrības grupai, kurā bērns aug. Tikumiskā audzināšana ir bērnu un jauniešu dotais apkārtējo parādību

⁵¹Vilks A., Deviantoloģija. Mācība par uzvedības sociālajām novirzēm, Rīga, TNA, 2001, 32-33. lpp

⁵²Turpat

⁵³[b.a] Policijas psiholoģija, Latvijas Policijas Akadēmija, Rīga, 1996, 87.lpp

⁵⁴Turpat

morālais vērtējums, tikumiskā uzvedība ietekmē visas morālās vērtības un tikumiskās vajadzības, bet galvenais regulators ir tikumiskās normas un tikumiskās tradīcijas.⁵⁵ „Tikumiskās normas ir cilvēces apkopotās pieredzes rezultāts, viens no vienkāršākajiem tikumiskās regulācijas līdzekļiem. Tām var būt arī negatīvs saturs”⁵⁶ Tikumiskām normām iespējams arī negatīvs saturs un nepatīkama pieredze, kas rada nepatīku pret ieskāto darbību, rezultātā personai rodas diskomforts un tā no turpmākas darbības atturas. Tikumiskās vajadzības saturu veido tieksme pēc labā, taisnīgā, godīgā sabiedrībā un cilvēkos, kā arī gatavība rīkoties saskaņā ar šīm vajadzībām.⁵⁷ divpadsmit gadu vecumā bērns visumā ir pārņēmis kultūras vērtību sistēmu⁵⁸. Tas apzinās, visas savas darbības, saprot darbību kaitīgo seku iestāšanos un paredz sekas. Krimināllikuma 11. pants paredz, ka pie kriminālatbildības ir saucama fiziska persona, kas līdz nozieguma izdarīšanas dienai sasniegusi 14 gadu vecumu.⁵⁹ Latvijas tiesības atzīst, ka bērnam, kā fiziski un intelektuāli nenobriedušai personai ir nepieciešama īpaša aizsardzība un gādība. Sabiedrībai un valstij, kā sabiedrības organizācijas formai ir jārīkojas tā, lai bērnam veidotos un nostiprinātos sabiedrības kopējām interesēm atbilstoša vērtību orientācija. It īpaši aktīvi jārīkojas tad, ja bērns izdara noziedzīgus nodarījumus, - likumpārkāpuma izdarīšanas fakts ir signāls, ka konkrētā bērna attīstība ir novirzījies no sabiedrībai vēlamā virziena.⁶⁰

Kognitīvi afektīvās personības sistēmas teorijā persona tiek skaidrota kā kognitīvs un afektīvs (ar emocijām saistīts) elementu tīkls, kurā elementi atrodas savstarpējā mijiedarbībā. Individam nonākot konkrētā situācijā, tiek aktivizēti noteikti šīs sistēmas elementi, kuri savukārt „iedarbina” citus sistēmas elementus.⁶¹ Šīs sistēmas pamatā ir šādi elementi :

- 1) atkodēšanas sistēma apzīmē to, kādu jēgu un saturu indivīds piešķir situācijai un ārējiem notikumiem, šī satura veidošanās jeb atkodēšanas sistēma ir atkarīga no shēmām ko indivīds apguvis pieredzes ceļā, no konstruktiem, ko viņš izmanto, lai mentāli aprakstītu sevi, pasauli un notikumus.

⁵⁵Vilks A., Deviantoloģija. Mācība par uzvedības sociālajām novirzēm, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2001,53. lpp

⁵⁶Turpat

⁵⁷Turpat , 54.lpp

⁵⁸[b.a] Policijas psiholoģija, Latvijas Policijas Akadēmija, Rīga, 1996, 87.lpp

⁵⁹Krimināllikums : LR likums Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> [skatīts:2015. gada 4. aprīlis]

⁶⁰Atjaunošā justīcija nepilngadīgo noziedzības kontekstā: Baltijas valstis Eiropas dimensijā 24.lpp

⁶¹Mārtinsone K., Miltuze A., Psiholoģija 2, personība, grupa, sabiedrība, kultūra Rīga: Zvaigzne ABC, 2015, 40.lpp

- 2) Gaidas un pārliecības raksturo cilvēka pieņēmumus pašam pret sevi un to, kā iekārtota pasaule. Pārliecību sistēma palīdz piešķirt jēgu notikumiem, ietekmē to, kādus mērķus cilvēks izvēlas un kādas uzvedības stratēģijas pielieto.
- 3) Emocijas ietekmē nevien indivīda uzvedību, bet arī informācijas uztveres un atkodēšanas procesu. Tās nosaka, cilvēka reakcijas neapzinātajā, automātiskajā informācijas apstrādes līmenī.
- 4) Mērķi attiecas uz reprezentācijām cilvēka prātā, tie apzīmē noteiktas uzvedības iznākumu, spēja „redzēt” vēlamo rezultātu un paturēt to apziņā ilgāku laika posmu ļauj cilvēkiem iesaistīties mērķtiecīgā darbībā. Emocijas rodas tad, kad cilvēkam nozīmīgi mērķi tiek sasniegti, ir apdraudēti vai tie netiek sasniegti.
- 5) Kompetences raksturo tos kognitīvos, uzvedības un emocionālos resursus, kas piemīt pašam cilvēkam un ļauj viņam pārvarēt dažādas situācijas. Kompetence ir centrālais faktors, kas nosaka indivīda mijiedarbību ar vidi.⁶²

Iespējams secināt, ka indivīdam nonākot situācijā, kad iespējams izdarīt noziedzīgu nodarījumu aktivizējas kognitīvi afektīvās personības sistēmas elementi, kas mijiedarbojoties nosaka indivīda uzvedību konkrētā gadījumā. Minētie elementi raksturo indivīda uzvedību, izvēli, mērķus savstarpēji iedarbojoties, tie mērķtiecīgi virza vai arī attur indivīdu no vajadzību apmierināšanas.

3.3. R. Katela personības iezīmju teorija

R. Katels uzskatīja, ka personība ir tas, kas ļauj prognozēt, ko cilvēks darīs konkrētā situācijā, personības iezīmes, Katels definējis kā hipotētiskas struktūras, kas atklājas uzvedībā un nosaka noslieci rīkoties līdzīgā veida dažādās situācijās. Psihologs nosaka, ka personība ir hierarhiski organizēta un ka augstākā līmeņa personības faktori– pamata iezīmes (source traits) nevar novērot, tās var atklāt, tikai

⁶²Mārtinsone K., Miltuze A., Psiholoģija 2, personība, grupa, sabiedrība, kultūra Rīga: Zvaigzne ABC, 2015, 42.lpp

analizējot slēptās saistības starp virspusējām iezīmēm (surface traits), kuras pakļaujas ārējai novērošanai.⁶³

R. Katels pamata iezīmes iedala divos tipos :

- 1) Konstitucionālās iezīmes, kas ir ļoti noturīgas pret izmaiņām un attīstās uz bioloģisko un fizioloģisko faktoru pamata.
- 2) Iezīmes, kas izveidojušās vides ietekmē, kuras atspoguļo uzvedības modeļus, kuri iegūti iemācīšanās ceļā dzīves laikā.

Atkarībā no izpausmju modalitātes var izdalīt spējas, kuras nosaka cilvēka iemaņas un efektivitāti vēlamā mērķa sasniegšanai, temperamenta iezīmes, kas ir konstitucionālās pamata iezīmes, kas nosaka cilvēka emocionalitāti, viņam raksturīgos emocionālās reaģēšanas veidus un uzvedības stilu, kā arī dinamiskās iezīmes, kas kopumā atspoguļo motivācijas aspektus, cilvēkam nozīmīgus mērķus.⁶⁴

Katels iedala vispārīgās iezīmes, kas ir universālas un dažādās pakāpes piemīt visiem vienas kultūras pārstāvjiem, un unikālās iezīmes, kuras piemīt tikai dažiem cilvēkiem vai vienam indivīdam.⁶⁵ Tieši šīs unikālās iezīmes, nosaka, to vai persona izdarīs vai tomēr atteiksies no likumpārkāpuma izdarīšanas. Šī sabiedrības daļa ir potenciālie noziedznieki, attiecīgi tā domā savādāk nekā lielākais vairums cilvēku. Šīs unikālās iezīmes iegūtas laika gaitā un tās ne tikai ietekmējusi kultūra, kurā persona attīstījusies, bet arī piederība sociālajam slānim un audzināšanas stils. Autore uzskata, ka šīs individuālās atšķirības ir novirze no normas, ar to saprotot, noteiktu uzvedību, praksē izstrādātas uzvedības standartu, paražu un tradīciju, ētisko normu savādāku izpratni.

⁶³Turpat 49. lpp

⁶⁴Mārtinsone K., Miltuze A., Psiholoģija 2, personība, grupa, sabiedrība, kultūra Rīga: Zvaigzne ABC, 2015, 42.lpp

⁶⁵Turpat 50.lpp

4. ĀRĒJIE FAKTORI, KAS IETEKMĒ INDIVĪDU

4.1. Sabiedrība

Sabiedrība šaurākā nozīmē ir cilvēku grupa, kuru vieno kopīgas paražas, vēsture, pastāvošie tikumiskie un tiesiskie principi. Tās veidošanos ietekmējusi vēsturiskā attīstība, ekonomiskie faktori, pie varas esošie politiskie režīmi. Latvijas sabiedrība, kā kopums ir veidojusies jau kopš seniem laikiem, kā vienu no vienojošiem faktoriem iespējams minēt sociālo un ģeogrāfisko teritoriju. Plašāk ar jēdzienu sabiedrība iespējams saprast, ekonomiskas, tiesiskas, politiskas un sociālās grupas, kas darbojas uz kopīgu mērķu sasniegšanā, piemēram, kā vienu no sabiedrības daļām iespējams uzskatīt juridiskās profesijas pārstāvjus, tā ir sabiedrības daļa, kura pieder tiesu sistēmai un savā darbībā ievēro vispārējos tiesību principus, Latvijas Republikas un starptautisko tiesību normatīvos aktus un profesionālās ētikas normas, atbilstoši Latvijas tiesnešu ētikas kodeksa pirmā kanona otrajam punktam, - tiesnešu rīcībai ir jābūt godprātīgai, tāpat Latvijas Zvērinātu advokātu ētikas kodeksā ir noteikts, ka advokātu pienākums ir ievērot profesionālās ētikas normas, Latvijas Republikas likumus un tiesību sistēmas prasības, kurās viņi veic advokātu pienākumus, šī sabiedrības daļa rāda piemēru, par taisnīgas un godprātīgas rīcības esību, savā darbībā ievērojot likumu, ētiskās normas un pastāvošos principus.

Sabiedrības darbību pēta sociālā psiholoģija, ar šo psiholoģijas virzienu saprotot, virzienu, kurā mēģina izprast un izskaidrot kā uzskati, emocijas un uzvedība indivīdu ietekmē faktiskā, iztēlotā vai piedomātā citu personu klātbūtnē.⁶⁶ Autore piekrīt sociālo psihologu viedoklim, kuri vispārīgi mēģina izskaidrot uzvedību atbilstoši vienotajām sociālām normām, autoritāšu darbībai un sabiedrībā noteiktajiem dzīves standartiem, respektīvi, indivīda uzvedību ietekmē, ne tikai iekšējie faktori, bet arī ārējie, piemēram, autoritātes, ar ko iespējams saprast, valsts pārvaldes darbiniekus, juridiskās personas, saskaņā ar likumu „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 22. pantu valsts amatpersonas darbojas atbilstoši attiecīgajā profesijā, jomā vai nozarē apstiprinātajiem uzvedības (ētikas) kodeksiem. Amatpersonu darbība, rāda piemēru, sabiedrībai kopumā, attiecīgi tā spēj ietekmēt citas personas, arī atturēt personas no kādas darbības veikšanas, pakļaut daļu

⁶⁶ Gray P., Bjorklund D. F., Psychology Seventh edition, 2014, 17. p

sabiedrības konkrētiem viedokļiem. Iespējams secināt, ja publiska persona savā darbībā ievēros likumus, ētiskās normas, tad privātpersonas, ņems no tām piemēru un rīkosies labas ticības un gribas vadītas. Indivīds netieši pakļaujas autoritāšu spiedienam, tas ieklausās autoritātes viedoklī vairāk nekā personās, kuru uzskata par līdzīgu vai zemāku par sevi. Autoritātes var pārliecināt indivīdu veikt destruktīvas rīcības, amorālas vai nelikumīgas darbības, kas tiek veiktas, tikai un vienīgi pakļaujoties augstāk stāvošu personu rīkojumiem savā darbībā veicot leģitīmos noziegumus. Leģitīmie noziegumi ir, piemēram, karavīru vai teroristu veikta neapbruņotu mierīgo cilvēku iznīcināšana, kaitējuma nodarīšana videi, pakļaujoties vadītāja prasībām.⁶⁷

Vairumā gadījumu indivīds pakļaujas grupas viedoklim vai nu informatīvās, vai normatīvās sociālās ietekmes dēļ. Informatīvās sociālās ietekmes laikā indivīds pakļaujas citu viedoklim, jo uztver citus kā nepieciešamo informācijas avotu, lai noteiktu kāda rīcība konkrētā situācijā būtu atbilstošāka.⁶⁸ Ja citu viedoklis būs orientēts uz labvēlīgu mērķu sasniegšanu, indivīds arī tieksies pēc to sasniegšanas, tātad iespējams secināt, ja sabiedrībā vairāk būs orientētas tādas vērtības kā ģimene, veselīgs dzīvesveids, satiecība, uzticēšanās, nevis naidis, mantkārtība un dusmas, noziedzīgi nodarījumi tiks paveikti mazāk. Indivīds vēlas būt pieņemts grupā un tādēļ pielāgojas grupas interesēm, mērķiem, vērtībām un šīs grupas var būtiski ietekmēt gan indivīda uzskatus, gan rīcības izvēli.

4.2. Mediju ietekme

Mēs dzīvojam laikmetā, kad tehnoloģijas un plašsaziņas līdzekļi strauji attīstās – internets, televīzija, radio ir kļuvusi par neatņemamu dzīves sastāvdaļu. Plašsaziņas līdzekļiem mūsdienās ir divejāda daba, tie indivīdu ietekmē gan pozitīvi, gan negatīvi. Internets, televīzija, radio sākotnēji radīts kā izklaides un informācijas sniegšanas veids. Mediju progress mūsdienās pieder pie tiem sabiedriskajiem procesiem, kas attīstās ārkārtīgi straujā tempā un spēcīgi ietekmē sabiedrību. Tieši tehniskie mediji šodien nosaka komunikāciju un informācijas attīstību. Jau sākot ar grāmatu iespiešanas tehnikas izgudrošanu līdz fotogrāfijas, radio, televīzijas, datora un

⁶⁷Mārtinsone K., Miltuze A., Psiholoģija 2, personība, grupa, sabiedrība, kultūra Rīga: Zvaigzne ABC, 2015, 119. lpp

⁶⁸Mārtinsone K., Miltuze A., Psiholoģija 2, personība, grupa, sabiedrība, kultūra Rīga: Zvaigzne ABC, 2015, 116-117 lpp

interneta radīšanai, cilvēcei ir kļuvis skaidrs – mediji pārveido pasauli un līdz ar to arī bērnu un jauniešu izaugsmes nosacījumus.⁶⁹ Autore piekrīt viedoklim, ka tieši tehniskie mediji nosaka komunikāciju un informācijas attīstību, respektīvi, jo augstāk attīstītas tehnoloģijas un mediju zināšanas, jo sabiedrība tiek ietekmēta arvien vairāk.

Strauji ir attīstījusies interneta attīstība, Latvijā pēdējo četrpadsmit gadu laikā ir interneta lietotāju skaits ir palielinājies vairāk kā desmit reizes. 2000. gadā tie bija tikai 150, 000 lietotāji.⁷⁰ 2014. gadā tie jau bija 1,628,854.⁷¹ Kas ir 79 % no Latvijas iedzīvotājiem. Šis plašsaziņas līdzekļu veids sasniedz visas vecuma grupas, un informācija, kas ir pieejama interneta resursos ir pieejama visiem, tātad, iespējams secināt, ka viss, kas ir nokļuvis interneta vidē ir redzams visiem, katrs lietotājs var piekļūt jebkurai vēlamai un nevēlamai informācijai. Autore uzskata, ka internets mūsdienu sabiedrībā personu ietekmē vairāk negatīvi nekā pozitīvi, lai arī internetam ir daudz pozitīvu aspektu, piemēram, tas ir pieejams praktiski visur, un dod iespēju izvēlēties vietu un laiku, lai mācītos un strādātu, tas atvieglo komunikāciju starp indivīdiem, ziņas tiek saņemtas nekavējoties, kā arī internets ir viens no sabiedrības vadības instrumentiem, kas ietekmē visus sabiedrības locekļus, internetā esošajam saturam ir jāatbilst tiesību normām, valsts pārvaldei ir pienākums informēt sabiedrību par jauniem tiesību aktiem publicējot tos interneta vietnēs. Saskaņā ar elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumu iespējams secināt, ka galvenais plašsaziņu uzdevums ir nodrošināt vārda un uzskatu paušanas brīvību, sociāli nozīmīgas informācijas pieejamību, iedzīvotājiem ir dota iespēja patstāvīgi veidot viedokli par valstī notiekošajiem procesiem, kā arī izmantojot publisko elektronisko sakaru tīklus nodrošināt sabiedrībai, informējošus, izklaidējošus vai izglītojošus raidījumus, kuru viens no galvenajiem mērķiem ir piegādāt sabiedrībai objektīvu informāciju par valsti un pasaulē notiekošo, izglītot un informēt sabiedrību par aktuāliem jautājumiem.

Kā negatīvos faktoros, iespējams minēt indivīda realitātes izžušanu, tam ir zudusi laika izjūta, realitātes sajūta, veicina kaitīgus ieradumus, tādus kā neveselīgs uzturs, miega traucējumi, psihiskas novirzes, atkarības rašanās no datorspēlēm un

⁶⁹Mediju pedagoģija, Latvijas Universitātes projekts „Profesionālajā izglītībā iesaistīto vispārīzglītojošo mācību priekšmetu pedagogu kompetences paaugstināšana”
<http://profizgl.lu.lv/mod/book/tool/print/index.php?id=18078> [skatīts: 2015. gada 13. aprīlis]

⁷⁰Internet World Stats <http://www.internetworldstats.com/eu/lv.htm> [skatīts: 2015. gada 13.aprīlis]

⁷¹Latvijas Interneta asociācija, Interneta lietotāju skaits Eiropā http://www.lia.lv/interneta_lietotaji/ [skatīts: 2015. gada 13. aprīlis]

azartspēlēm, tam ir zudusi spēja komunicēt ar cilvēkiem ikdienā, bailes no sabiedrības. Kā arī internetā ir pieejama nelegāla un neatbilstoša informācija bez jebkādiem ierobežojumiem, bērni var piekļūt savam vecumam neatbilstošai informācijai – agresīvām datorspēlēm, pornogrāfijai, tāpat plaši izplatīti kibernoziņgumi, autortiesību pārkāpumi, finanšu noziņgumi, naida kurināšana. Internetā esošā informācija tiek uzraudzīta nepietiekami, lai arī Latvijas likumdošanā pastāv vairāki likumi, kuri regulē interneta lietošanu, uzraudzība tiek veikta nepilnvērtīgi, elektroniskā vide Latvijā tiek regulēta daudzos normatīvajos aktos, tomēr satura atbilstību likumam regulē tikai retais.

Pētījumos, kas veikti pat noziedzību un medijiem var iedalīt divas lielās grupās - kvantitatīvie pētījumi un kvalitatīvie pētījumi. Kvantitatīvie pētījumi galvenokārt ir tendēti pētīt noziņgumu apjomu un atspoguļojot tos medijos, piemēram avīzēs, kur tiek ziņots par izdarīto noziņgumu skaitu, vai par televīzijas programmas, kuras informē sabiedrību par jebkādu veiktu noziedzīgu darbību. Kvalitātes pētījumi ir vairāk attiecināmi uz to kā mediji atspoguļo veikto noziedzīgu darbību, piemēram izpētīt kādi valodas termini tiek lietoti kā dažādas politiskas, valstiskas un nevalstiskas organizācijas ietekmē noziedzīgu darbību atspoguļojumu presē, kā arī valsts ekonomikas, kultūras un politikas ietekme uz medijiem atspoguļo noziedzīgu darbību.⁷²

Analizējot medijos pieejamo informāciju iespējams izdalīt divas pretējas mediju teorijas : radikālās un liberālās

1. Radikālā pieeja ietekmējas, piemēram, no Kārļa Marksa (Karl Marx) un Antonio Gramsi (Antonio Gramsci) teorijām un uzsver nevienlīdzīgu ekonomisko un kultūras sadalījumu sabiedrībā un to ietekmi uz darbu plašsaziņu līdzekļu jomā.
2. Liberālās pieejas pamatā ir klasiskās liberalās teorijas ideāla interpretācija, kas uzsver brīvības, vienlīdzības, izvēles iespējas un demokrātijas ietekmi uz plašsaziņas jomu.

⁷², Hale C., Hayward K., Wahifin A., Wincup E.,Criminology, Okford University press, 2005, 158-159 p.

Mediji ietekmē publisko viedokli vienā no četriem veidiem⁷³ :

1. Masu manipulēšana – pieņem, ka sabiedrība ir lētticīgā masa, kurai masu mediji var sniegt paviršu nesagatavotu informāciju, no kuras pati sabiedrība izvērš kādu konkrētu spriedumu. Teorētiķi, kuri atbalsta šo tēzi parasti presi redz kā bīstamu informācijas avotu, jo uzskata, ka ar tās palīdzību ir veikt dažādas politiskas manipulācijas.
2. Komerčiālais veids – tiek uzskatīts, ka atšķirīgi mediji piedāvā vispusīgu ieskatu notiekošajā un katrs indivīds jau no saviem esošajiem uzskatiem izvēlas mediju ar kuru viņa uzskati sakrīt.
3. Vienprātības paradigma – pieņem, ka sabiedrība ir veidota no indivīdiem, kurus vieno vieglprātība, gan sasniedzot individuālus mērķus, gan sasniedzot mērķus kā kolektīvam (sabiedrības grupai) un likums ir radīts kā atbalsts šo mērķu sasniegšanai. Mediji tiek izmantoti, lai sasniegtu ideālu, mediji ieņem aktīvu lomu, lai uzlabotu sabiedrības darbu, veicinātu uzticēšanos un pakļaušanos sabiedrības morāles normām un veidotu stabilu sabiedrību.
4. Korelācija starp vardarbīgiem cilvēkiem un vardarbīgu mediju. Medijs var sniegt tehniskās zināšanas par to kā pastrādāt noziedzīgu darbību, bet tas nenozīmē, ka mediji arī motivē pastrādāt noziegumu, mediju ietekmi gan īstermiņā, gan ilgtermiņā nekad pilnīgi nevar nodalīt no sociālās, psiholoģiskās un kultūras ietekmes.

Autore piekrīt Lielbritānijas socioloģijas un mediju teorētiķim Gaunletam (Gauntlett), kurš identificējis vairākas problēmas :

1. Uzskaitīt noziedzības apjomu, kas ir iepriekš definēts (kas tiek un kas ne tiek uzskatīts par noziedzīgu darbību)
2. Dažādas vardarbīgas formas - piemēram multiplikācijas filmās, seriālos vai filmās bieži vien dažādas vardarbīgas formas tiek redzētas kā vienlīdzīgas un veidojot statistiskus datus tās tiek izņemtas no konteksta zaudējot jebkādu jēgu.
3. Korelācija starp vardarbīgiem cilvēkiem un vardarbīgu mediju. Medijs var sniegt tehniskas zināšanas par to kā pastrādāta noziedzīgu darbību, bet tas nenozīmē, ka medijs arī motivē pastrādāt noziegumu.

⁷³ Williams K.S., Textbook on Criminology, seventh edition, Oxford University press, 2012, 60 p

4. Mediju ietekmi gan īstermiņā gan ilgtermiņā nekad pilnībā nevar nodalīt no sociālās, psiholoģiskās un kultūras ietekmes

4.3.Valsts policija

Saskaņā ar likumu „Par policiju” 1. pantu policija ir apbruņota militarizēta valsts vai pašvaldības institūcija, kuras pienākumus ir aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem.⁷⁴

Tāpat šā likuma 3. pants noteic, ka viens no policijas uzdevumiem ir garantēt personu un sabiedrības drošību. Īstenojot šo funkciju, sabiedrības tiek atturēta no jaunu noziegumu izdarīšanas. Amerikāņu sociologs, Egons Bitners izvirza divus kodolus, kas ir raksturīgi policijai, kā pirmo iespējams minēt ļoti plašas funkcionālas pilnvaras policijai, kas padara to visaptverošu un to sadarbība gan ar valsts pārvaldi, gan sabiedrību. Otrā iezīme, ko izvirza Bitners ir atšķirīgā rīcībspēja, ko nodrošina plašās policijas pilnvaras – to spējas likumīgā spēka pielietošanā.⁷⁵

Primāri policijas galvenais uzdevums ir novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus, garantējot personu un sabiedrības drošību, atklāt noziedzīgus nodarījumus, meklēt personas, kas ir noziedzīgu nodarījumu ir izdarījušas.

Autore uzskata, ka Latvijā noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanas pasākumi ir minimāli, piemēram, saskarsmei ar iedzīvotājiem veltītais laiks ir minimāls, tie netiek pietiekami izglītoti, sadarbība starp nevalstiskām organizācijām ir nepietiekama, kā arī projekti noziedzības novēršanai tiek veidoti reti.

Autore piekrīt Talsu pilotprojektā paustajām iezīmēm, kas raksturo policijas darba problemātiku:

1. Zemais uzticības līmenis sabiedrībā
2. Savstarpējā neuzticība
3. Policijas nespēja novērst noziedzīgus nodarījumus
4. Iecirkņu inspektoru zemais atpazīstamības līmenis apkalpojamās teritorijās
5. Sabiedrības neizpratne par policijas ikdienas darba mērķiem

⁷⁴Likums „Par policiju” :LR Likums pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=67957> [skatīts: 2015. gada 19.aprīlis]

⁷⁵ Hale C., Hayward K., Wahidin A., Wincup E., Criminology, Third edition Okford University pres, 2013, 477p

Projekta ietvaros tika veiktas konkrētas un mērķtiecīgas aktivitātes un izvērtētas jaunas pieejas un risinājumi problēmām, kas saistītas ar policijas darba organizēšanu, piemēram :

1. Noskaidrot sabiedrības, t.sk. pašvaldības u.c. institūciju, līdzdalības iespējas un vēlmes drošības problēmu risināšanā vietējā teritorijā.
2. Skaidrot sabiedrībai policijas ikdienas darbu, padarīt policijas darba plānošanas dokumentus pieejamus ikvienam sabiedrības pārstāvim.
3. Īstenot policijas darbinieku apmācību par jautājumiem, kas saistīti ar uz sabiedrību vērstām policijas darba metodēm.
4. Policijas darbiniekiem īstenojot prevencijas projektus, ir jāiesaistās dažādās pilsētas aktivitātēs.
5. Jāveic policijas darbinieku apmācība par prasmēm, kas nepieciešamas īstenojot uz sabiedrību vērsta policijas darba pieeju.

Šī pilotprojekta ietveros (2009-2012) Talsu novadā reģistrētie noziedzīgie nodarījumi samazinājās par 28,2 %, reģistrēto zādzību skaits samazinājās par 26,8% .⁷⁶

Iespējams secināt, ja šīs aktivitātes tiktu izmantotas ilgtermiņā, noziedzības līmenis samazinātos un indivīdi atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, ja:

1. Policija izglītotu sabiedrību.
2. Tiktu izveidotas organizētas pilsoņu grupas.
3. Pastiprināti tiktu norīkotas patruļas dzīvojamajos rajonos, nakts stundās.
4. Tiktu ieviesta videonovērošana.
5. Vides reklāmas.
6. Policijai tiktu skaidri noteikta kompetence, tās darbinieki būtu lojāli, atbildīgi, profesionāli, godīgi.

⁷⁶ Bērziņa-Ručere I., Vota I., Grūbis N., Tošovskis M. Uz sabiedrību vērsts policijas darbs Latvijā 2009.-2012. Pieredze un nākamie soļi, Valsts Policija, 2012, 6-7. lpp

KOPSAVILKUMS

1. Tiesiskie faktori un soda mērķa attīstības analīze ļauj secināt, ka soda mērķis līdz pat 20. gadsimta vidum bija nežēlīgi un nesamērīgi sodīt personu, 1903. gada Soda likumā un 1937. gada Soda likumā tika paredzēti tādi soda veidi kā nāves sods, spaidu darbi (ar iespēju turēt notiesātos važās), izsūtījums nometinājumā. Sodi nepilna gadsimta laikā ir palikuši humānāki un šobrīd soda mērķis ir ne tikai sodīt vainīgo personu, bet arī aizsargāt sabiedrības drošību, resocializēt sodīto personu un panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu veikšanas.
2. Sods ir tikai viens no veidiem kā atturēt personu no noziedzīga nodarījuma, bailes tikt pieķertam, indivīdu ietekmē vairāk kā potenciālais sods. Tādējādi palielinot uzraudzību būtu iespējams samazināt noziedzīgu nodarījumu skaitu. Ne vienmēr personas izolācija no sabiedrības vai pārāk bargi sodi sekmē personu tiesisku uzvedību.
3. Sods un tā mērķis nav būtiskākais, kas ietekmē indivīdu no pētījumā iegūtajiem datiem iespējams secināt, ka indivīdu vairāk ietekmē iekšējie faktori – morāles principi, ētiskās vērtības, personas psihiskais stāvoklis, tādējādi autore piedāvā šos faktorus kā vadošos principus cilvēka dzīvē nostiprināt ar tādām programmām, kurās indivīdi tiek integrēti un programmas ietvaros tiek nostiprinātas instrumentālās vērtības kā vadošie principi cilvēka dzīvē.
4. Viens no faktoriem, kādēļ indivīdi izdara noziedzīgu nodarījumu ir mantiska labuma gūšana, respektīvi tie izdara noziedzīgu nodarījumu tikai tādēļ, ka pašiem nav finansiālu līdzekļu, lai apmierinātu savas vajadzības, autore pieņem, ja valstī noteiktā minimālā mēnešalga tiktu palielināta arī turpmāk, noziedzīgu nodarījumu skaits samazinātos.
5. Izvērtējot darbības motivācijas apstākļus, nepieciešamo piepūli un atalgojumu rīcības izpildē, indivīds apsver plusus un mīnus, respektīvi vai nepieciešamā darbība (arī noziedzīga darbība) ir nepieciešama un iegūtais labums būs samērīgs ar ieguldīto darbu. Noziegums tiek izdarīts tāpēc, ka tas sagādā sava veida labumus, ja nozieguma ideju saistītu ar nedaudz lielāka zaudējuma ideju, tas pārstātu būt kārojams.

6. Svarīgs faktors lēmuma pieņemšanas stadijā ir personas izglītības un ienākuma līmenim, jo abi līmeņi būs augstāki, jo mazāka iespējamība, ka persona izdarīs likumpārkāpumu, tādējādi Latvijā vispārējā vidējā izglītība būtu jāievieš kā obligāta mācību daļas sastāvdaļa.
7. Saskaņā ar ētikas principiem cilvēka rīcībai ir jābūt saprātīgai un racionālai, proti, cilvēkam ir jābūt spējīgam pamatot savu rīcību un paredzēt tas sekas, ētika māca, ka cilvēka rīcībai ir jāatbilst noteiktām vērtībām, tādām kā godprātība, pašcieņa, taisnīgums, drosmē, uzticība un neatkarība. Autore piedāvā, izglītības sistēmas programmā kā obligātu mācību priekšmetu ieviest Ētikas mācību, kura rezultātā mācību programmas ietvaros jaunieši spētu izprast savu darbības motivāciju, apstākļus, vajadzības, kuras tiek veidotas uz cilvēka integrālu vajadzību pamata un tiktu apmierinātas mērķtiecīgā, tikumiski pareizā darbībā.
8. Empātija tieši vai netieši ir saistīta ar tādiem svarīgiem kriminoloģijas elementiem kā antisociāla uzvedība, taisnīguma izjūta attiecībā uz likumu un citiem apstākļiem, tālākajos pētniecības darbos vajadzētu iekļaut empātiju, kā raksturojošu lielumu, kad tiek analizētas vai izprastas indivīda jūtas un uzvedība, jo emocijas un tam pakārtotas darbības ir saistītas ar nozīmīgiem kriminoloģijas aspektiem un krimināltiesībām.
9. Nepieciešams samazināt mērķu pieejamību, apstākļi, ka zagtas preces ir grūtāk pārdot varētu atturēt personas no zādzības izdarīšanas. Tādēļ, pastiprināti nepieciešams kontrolēt tirdzniecības vietas, kur zagtas mantas tiek realizētas – juridiskām personām (lombardiem, komisijas veikaliem) nodrošināt pastiprinātu uzraudzību, piemērot lielāku sodu par šādu preču uzpirkšanu, tāpat nepieciešams pastiprināti kontrolēt sludinājumu serverus.
10. Tāpat svarīgs faktors ir policijas darba efektivitāte, autore pieņem, ja policija vairāk iesaistītos dažādās pilsētas aktivitātēs, tai skaitā sadarbotos ar iedzīvotājiem, pašvaldības un citām institūcijām, kā rezultātā tiktu palielināts personu skaits, kas uzrauga un īsteno prevencijas projektus noziedzības līmenis samazinātos.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN JURIDISKO AKTU SARAKSTS

1. Literatūra

1. [b.a] Policijas psiholoģija, Latvijas Policijas Akadēmija, Rīga, 1996
2. [b.a] Ētika valsts amatpersonu darbībā, Rīga, 2008
3. Atjaunojošā justīcija nepilngadīgo noziedzības kontekstā: Baltijas valstis Eiropas dimensijā
4. Bērziņa-Ručere I., Vota I., Grūbis N., Tošovskis M. Uz sabiedrību vērsts policijas darbs Latvijā 2009.-2012. Pieredze un nākamie soļi, Valsts Policija, 2012
5. Fuko M. Uzraudzīt un sodīt, Rīga: Omnia mea, 2001
6. Gary S. Becker and W. M. Landes, Essays in the Economic of Crime and Punishment, NBER, 1974
7. Gray P., Bjorklund D. F., Psychology Seventh edition, 2014,
8. Gray P., Bjorklund D.F. .Psychology Seventh edition, United States of Amerika: [b.i] 2014,
9. Grauzīnis S. Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1982
10. Hale C., Hayward K., Wahidin A., Wincup E., Criminology, Third edition Okford University pres, 2013,
11. Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Mācību grāmata Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000
12. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Aut. kolektīvs, Krimināltiesības. Vispārīgā un Sevišķā daļa: Mācību grāmata – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001
13. Krastiņš U., Liholoja V., Niedre A.. Krimināllikuma Zinātniski – praktiskais komentārs. Vispārīgā daļa.. Rīga: 2003
14. Lazdiņš J., Blūzma V., Osipova S. , Latvijas tiesību avot. Teksti un komentāri, 1. sējums Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs. – 16.gs. Rīga :LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds ,°
15. Ļubļinska A.. Bērnu psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1979
16. Mārtinsone K., Miltuze A., Psiholoģija 2, personība, grupa, sabiedrība, kultūra Rīga: Zvaigzne ABC, 2015

17. Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005
18. Mincs P. Lauva J. Sodu likums ar komentāriem, Rīga : [b.i.] 1937
19. Podprigora D. Vairāku personu piedalīšanās noziedzīgā nodarījumā.. Biznesa augstskola Turība, Rīga: 2008
20. Rubenis A, Imanuels Kants..b.v : Minerva, 2006
21. Sodu likums 1903.gada 22.marts. Tulkojums ar paskaidrojumiem par Sodu likumu piemērošanu Latvijā. Otrais izdevums. Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā, Rīga, 1923
22. Traiņins A., Meņšagins V., Višinska Z. KPFSR Kriminālkodekss komentārs, Rīga : [b.i.] 1946
23. Vilks A., Deviantoloģija. Mācība par uzvedības sociālajām novirzēm, Rīga, TNA, 2001
24. Vorobjovs A. Vispārīgā psiholoģija, Rīga: Izglītības soļi, 2000, 160 lpp
25. Williams K.S., Textbook on Criminology, seventh edition, Oxford University press, 2012
26. Williams K.S., Textbook on Criminology, seventh edition, Aberystwyth: Oxford University press, 2012, p 311-312

2. Interneta resursi

27. Internet World Stats <http://www.internetworldstats.com/eu/lv.htm>
28. Kriminālā statistika <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109> [skatīts 2015.gada 14.aprīlī]
29. Latvijas Interneta asociācija , Interneta lietotāju skaits Eiropā http://www.lia.lv/interneta_lietotaji/ [skatīts 2015. gada 13. aprīlī]
30. Mediju pedagoģija, Latvijas Universitātes projekts „Profesionālajā izglītībā iesaistīto vispārizglītojošo mācību priekšmetu pedagogu kompetences paaugstināšana” <http://profizgl.lu.lv/mod/book/tool/print/index.php?id=18078> [skatīts 2015. gada 13. aprīlī]

31. Minimālā mēneša daba alga pa gadiem vai izmaiņu periodiem
http://www.vid.lv/lv/informacija/minimala_alga [skatīts 2015.gada 2015. gada 14.aprīlī]
32. Posik C., Rocque M., Rafter N., More than a feeling: Integrating empathy into study of lawmaking, lawbreaking, and reactions to lawbreaking. International Journal of offender therapy and comparative criminology. Pieejams:
<http://ijo.sagepub.com/content/early/2012/11/26/0306624X12465411>
[skatīts 2015. gada 14. aprīlī]
33. Posik C., The Role of Empathy in Crime, Policing, and Justice , Georgia Southern University, <http://www.scholarsstrategynetwork.org/content/role-empathy-crime-policing-and-justice> [skatīts 2015. gada 15.aprīlī]
34. Priedītis A., Kumunikācijas hegemonija, 2013,
http://www.artursprieditis.lv/files/KOMUNIKACIJAS_HEGEMONIJA.pdf [skatīts 2015. gada 6. aprīlī]

3. Normatīvie akti

35. 1903.gada Sodu likums
36. 1937.gada Sodu likums
37. Criminal Code of the Federal Republic of Germany (1971, amended 2009) (English version) pieejams:
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [skatīts 2015.gada 14.aprīlī]
38. Criminal Code of the Republic of Croatia (1997, amended 2003) (English version) pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [skatīts 2015.gada 14.aprīlī]
39. Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums. Pieejams :
<http://likumi.lv/doc.php?id=214039> [skatīts 2015.gada 3. maijā]
40. KPFSR Kriminālkodekss
41. Krimināllikums : LR likums Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>
[skatīts 2015.gada 14.aprīlī]

42. Krimināllikums. Lietuvas Republika. Pieejams :
http://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=66150
 [skatīts 2015.gada 14. aprīlī]
43. Krimināllikums: Krievijas Federācijas. Pieejams
[:http://www.consultant.ru/popular/ukrf/](http://www.consultant.ru/popular/ukrf/) [skatīts 2015. gada 14.aprīlī]
44. Krimināllikums: Krievijas Federācijas. Pieejams
[:http://www.consultant.ru/popular/ukrf/](http://www.consultant.ru/popular/ukrf/) [skatīts 2015. gada 14.aprīlī]
45. Latvijas PSR Kriminālkodekss
46. Latvijas tiesnešu ētikas kodekss. Pieejams:
<http://www.tiesas.lv/normativie-akti-3> [skatīts 2015.gada 1.maijā]
47. Latvijas Zvērinātu advokātu ētikas kodekss. Pieejams:
<http://www.advokatura.lv/src2.php?open=kodekss> [skatīts 2015. gada 1.maijā]
48. Likums „Par policiju” :LR Likums pieejams:
<http://likumi.lv/doc.php?id=6795> [skatīts 2015. gada 19.aprīlis]

4. Juridiskās prakses materiāli

49. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 30.oktobra lēmums lietā Nr. SKK – 656/2014
50. LR AT Senāta Krimināllietu departamenta 2009. gada. 24. novembra lēmums. Lietā SKK-532/2009. Krimināllieta Nr. 11810032207
51. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas Spriedums Lietā Nr. 11091184313
52. Spriedums lietā Nr. 2012-23-01 Latvijas Republikas tiesa, Rīga, 2013. gada 24.oktobris 12.lpp
53. Tiesu prakses apkopojums par apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas praksi, LR Augstākā tiesa, 2008

PIELIKUMS

1. Lūdzu norādiet informāciju par sevi

1. Dzimums
2. Vecums
3. Dzīves vieta
4. Izglītības līmenis

2. Jūsu ienākuma līmenis

1. Līdz 360 euro
2. 361-500 euro
3. 501 – 800 euro
4. 801 -1000 euro
5. Vairāk par 1000 euro

3. Ģimenes stāvoklis

1. Precējies
2. Neprecējies
3. Šķīries

4. Lūdzu, norādiet, kuras no šīm vērtībām Jums dzīvē ir vissvarīgākās (iespējamās vairākas atbildes)

1. Ģimene
2. Darbs
3. Veselība
4. Uzticēšanās
5. Prestižs
6. Vara
7. Izglītība
8. Attiecības
9. Reliģija

5. Nauda mana dzīvē ir :

1. Mazsvarīga
2. Daļēji svarīga
3. Svarīga
4. Ļoti svarīga

6. Man ir svarīgi sekot savai :

1. Sekot savai sirdsbalsij
2. Sekot savam prātam

7. Vai Jūs kādreiz esat izdarījis prettiesisku rīcību

1. Jā, esmu krimināli sodīts
2. Jā, esmu sodīts par administratīvu pārkāpumu
3. Nē, prettiesisku rīcību neesmu izdarījis

8. Kas Jūs pamudināja atteikties no prettiesiskas darbības veikšanas

1. Arī bez likuma pārkāpšanas varu apmierināt savas vajadzības
2. Līdzekļi, kas jāiegulda mērķa sasniegšanai nav samērīgi ar iespējamo sodu ja tieku pieķerts
3. Bailes no soda
4. Bailes no sabiedrības nosodījuma
5. Reliģija

9. Kuri no šiem faktoriem cilvēka lēmumus ietekmē visvairāk? Lūdzu, sakārtojiet dilstošā secībā, sākot ar faktoru, kas personu ietekmē visvairāk.

- ... Finansiālais stāvoklis
- ... Personas psihiskais stāvoklis
- ... Tiesiskie principi

...Morāles principi

...Ētiskās vērtības

...Sabiedrība

...Izglītības līmenis

...Attiecības ģimenē

...Objektīvie apstākļi

10. Jūsaprāt, cilvēku vairāk ietekmē:

1. Cilvēka iekšējie faktori (emocijas, mērķi, vērtības)
2. Ārējie faktori (sabiedrība, politika)

11. Kā Jums šķiet vai soda mērķis sekmē tiesisku personu uzvedību un noziedzīgu nodarījumu novēršanu?

1. Jā
2. Nē

Bakalaura darbs „*Atturēšanās no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas un to ietekmējošie faktori*” izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: *Ance Goba* _____ .05.2015.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Darba vadītājs **mag.iur., Jānis Maizītis** _____ .05.2015.

Recenzents:

Darbs iesniegts 22.05.2015.

Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedrā

Studiju metodiķe: Iveta Balode

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījumu komisijas sēdē

Datums:

Komisijas sekretāre :